

FELSEFE DÜNYASI

2022/ KIŞ/WINTER Sayı/Issue: 76

FELSEFE / DÜŞÜNCE DERGİSİ

Yerel, süreli ve hakemli bir dergidir.

ISSN 1301-0875

Sahibi/Publisher

Türk Felsefe Derneği Adına Başkan
Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi

Türk Felsefe Derneği mensubu tüm Öğretim
üyeleri (Prof. Dr., Doç. Dr., Dr. Öğr. Üyesi) Felsefe
Dünyası'nın Danışma Kurulu/Hakem Heyetinin
doğal üyesidir.

Felsefe Dünyası, her yıl Temmuz ve Aralık aylarında
yayımlanır. 2004 yılından itibaren Philosopher's
Index ve TÜBİTAK ULAKBİM/TR DİZİN tarafından
dizinlenmektedir.

Felsefe Dünyası is a refereed journal and is
published biannually. It is indexed by Philosopher's
Index and TUBITAK ULAKBİM/TR DİZİN since 2004.

Editör/Editor

Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir

Yazı Kurulu/Editorial Board

Prof. Dr. Murtaza Korlaelçi (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Celal Türer (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan Yücel Başdemir (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent Bayraktar (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Muhammet Enes Kala (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Arş. Gör. Buğra Kocamusaoğlu (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)

Alan Editörleri/Section Editors

Doç. Dr. Fatih Özkan (Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi)
Doç. Dr. Mehmet Ata Az (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Doç. Dr. Ahmet Emre Dağtaşıoğlu (Trakya Üniversitesi)
Doç. Dr. Sebile Başok Diş (Necmettin Erbakan Üniversitesi)
Doç. Dr. Nihat Durmaz (Selçuk Üniversitesi)
Dr. Mehtap Doğan (Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi)
Dr. Muhammet Çelik (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Dr. Kenan Tekin (Yalova Üniversitesi)
Dr. Nazan Yeşilkaya (Şirnak Üniversitesi)

Yazım ve Dil Editörleri/Spelling and Language Editors

Zehra Eroğlu (Ankara Üniversitesi)
Abdussamet Şimşek (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi)
Ahmet Hamdi İşcan (Ankara Üniversitesi)

Fiyatı/Price: 150,00 TL

Basım Tarihi : Aralık 2022, 300 Adet

Adres/Address

Necatibey Caddesi No: 8/122 Çankaya/ANKARA
Tel: 0 (312) 231 54 40
<https://dergipark.org.tr/pub/felsefedunyasi>

Hesap No / Account No: Vakıf Bank Kızılay Şubesi
IBAN: TR82 0001 5001 5800 7288 3364 51

Dizgi / Design: Emre Turku

Kapak Tasarımı / Cover: Mesut Koçak

Baskı / Printed: Bizim Büro Matbaacılık
Zübeyde Hanım Mahallesi Sanayi 1. Cd. &, Sedef
Sk. 6/1, 06070 İskitler-Altındağ / ANKARA
Tel: 0(312) 229 99 28

HELVÉTIUS ODAKLI FRANSIZ AYDINLANMACI MATERİYALİST DÜŞÜNÜRLERİN EĞİTİME YÖNELİK BAKIŞLARI

Felsefe Dünyası Dergisi, Sayı: 76, Kış 2022, ss. 302-337.

Geliş Tarihi: 28.02.2022 | Kabul Tarihi: 05.07.2022

Ahamadou SYLLA*

Giriş

Fransız aydınlanmacı filozofların materyalist düşünceleri, kendilerine öncülük eden diğer materyalist düşünürlerden kısmen farklıdır. Fransız materyalist aydınlanmacılar, yöntemlerinin sistematik oluşuyla ve maddeye yükledikleri anlam bakımından diğerlerinden ayrılır. Klasik metafizik ve teolojide, epistemoloji kuramlarında, etik ve politik teorilerde, paradigma değişikliği yapmış olan aydınlanmacı materyalist filozofların en çok üzerinde durduğu konular insan ve doğadır. Doğa filozofları, arke meselesine odaklanırken Fransız materyalistler, evrenin tüm unsurlarını bir bütünlük perspektifi içinde sunmuşlardır. Benzer bir biçimde doğa filozofları, Epiküros atomlarının hareketlerinin hangi nedenden kaynaklandığını muğlak görmelerine karşın Fransız materyalistleri, evrende olup biten her şeyin tabiat kanunlarına tabi olduğunu ifade edip atomların bu kanunlara bağlı olarak evrensel bir organizasyona vücut verdiklerini ileri sürmüşlerdir. İnsan dışındaki her şeyi, mekanik tabiat yasalarına tabi bir makine olarak kabul eden Kartezyen mekanizm düşüncesinden etkilenmiş olan La Mettrie, sadece hayvanların değil; insanların da kompleks bir makine olarak söz konusu evrensel organizasyonun parçası olduğunu öne sürmüştür (Sylla, 2020: 22-23). Sözü edilen filozofların en temelde doğanın temel yasalarını, yapı taşı özelliklerini, değişim ve dönüşüm süreçlerini, hareketliliğini ele aldıkları görülmektedir. İnsan ve doğa etkileşimi üzerinden de insanın niteliklerini,

* Doktora Öğrencisi, Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. ORCID: 0000-0001-7919-7392, e-mail: ahamadou_sylla@yahoo.fr

bedenin anatomik yapısını, fizyoloji yasalarını ayrıca insanın doğayla etkileşim ve tepkimelerini izah etmeye çalışmışlardır. Felsefi düşünce tezlerini geliştirirken geçmişten kendi dönemlerine kadar hâkim olan dini inançlara, teolojiye ve metafizik düşüncelere şiddetle karşı çıkmışlardır.

Klasik dönemlerde yaygın görüşlerden olan teolojik ve metafizik düşüncelerin hakikati bulmanın tek yolu olduğu görüşü ile ahlakın temeli sorunu, mutluluk anlayışı gibi konular Fransız materyalist aydınlanmacı filozoflar tarafından sert bir biçimde eleştirilerek değişikliğe uğratılmıştır. Modern batı düşüncesine ve bilimin paradigmasına büyük etkileri olan Fransız materyalistlerinin bazı ortak fikirleri olmakla birlikte bazı noktalarda ayrıldıkları görülür. Buna rağmen onların ortak düşünceleri, tüm ön yargılardan uzak durarak farklı düşüncelere tolerans göstermektir. Ayrıca bütün kurumların ve düşünürlerin öz eleştiri yapmalarına öncülük etmektir. Filozofların günümüze ulaşan eserlerinin çoğunda; siyaset, ahlak, estetik, eğitim ve diğer alanlarda özgün düşüncelere sahip oldukları görülür. Fransız materyalistler, Helvétius dışında, geniş ve sistematik eğitim düşüncesi oluşturmaları da eğitimin temel amaç ve yöntemleri ile duyu ve aklın eğitimdeki rolleri gibi konulara değinmişlerdir.

Eğitimin Tanımı ve Amacı

Politikayı toplumun tutkularını yönetme sanatı olarak nitelendiren Fransız aydınlanmacı materyalistler, benzer perspektiften eğitimi de basitçe bireyi yetiştirme sanatı olarak tarif ederler (d'Holbach, 1770: 348). Onlar için yetişkin nesiller, yetişmekte olan nesillerin karakterlerine, tutkularına ve dünya görüşlerine rehberlik etmekten sorumludur. Yetişkinler, yetişmekte olan neslin fiziksel yönlerini güçlendirmeye; onları içinde yaşadıkları toplumun genel çıkarlarının ayrılmaz bir parçası/vatandaşı hâline getirmeye çalışmalıdır. Bu açıdan bakıldığında ideal eğitimin temel amacı olan mutluluğa ulaşmak; bireyin ve toplumun söz konusu mutluluğun sağlanmasına engel oluşturabilecek tüm sorunları ortadan kaldırmasıyla mümkün olur. Bu konuda Helvétius için atılması gereken ilk adım, yetiştirilecek kişilere uygun ortamların -öğretmen, ev, okul, kişisel özgürlüğü tanıyan yönetim sistemi vb.- hazırlanmasıdır (Helvétius, 1795a: 777). Örneğin, çocuk ve gençlerin eğitiminin nitelikli ve işlevsel olabilmesi için özgürlüklere ve insan haklarına saygılı bir ortamda yaşamaları gerekir. Bununla birlikte öğretim, her zaman bir öğretici ile yapılırsa da öğretmenler, öğrencilerin özgürlüklerine saygılı olmalı ve öğrenci odaklı olmalıdır.

Eğitim, bireyi mutluluğa ve erdeme götürür. Helvétius, bu düşünceye şüphe duymadan inanır. Materyalist bir filozof olarak o, ne öte dünya mut-

luluğundan ne de bazı metafizik filozofların ruhun bedeninin esaretinden kurtulup semavi dünyanın gerçekleriyle veya idealleriyle temasa geçtiğinde yaşayacağı mutluluk düşüncesinden bahsetmez. Buradaki erdem maddi dünya veya fiziksel âlemdeki iyi ve kötü ile ilgilidir. O, insanın doğal olarak acıdan kaçındığı ve zevk aradığı öğretisini benimserken bu dünyada yaşanan bazı maddi olmayan zevklerin de önemli olduğuna inanır. Örneğin Cumhuriyet rejimlerinde halka büyük hizmet veren kahramanlar, mal yerine daha çok saygıyı veya onuru tercih eder ve bundan büyük zevk alırlar (Helvétius, 1795a: 685). Yine Pythagoras'tan esinlenerek insanın tanrılar gibi iki şeyi yapabileceğini düşünür. Biri kamu yararına katılmak, diğeri ise doğruyu söylemektir (Helvétius, 1795a: 738-740). İnsanlar, bu tür işleri yaparken bireyler ve toplum tarafından kazanılan saygı, şan, şeref, onur ve haysiyet değerlerini, epifenomenal zevk olarak değerlendirirler.

“Eğitim, bizi olduğumuz gibi yapar. Altı veya yedi yaşından itibaren bir Savoyard” çoktan tutumlu, aktif, çalışkan ve eğer sadıksa fakir olduğu, aç olduğu ve yaşadığı yurttaşların kendisinden talep edilen özelliklere sahip olduğundadır” örneğinden yol çıkan Helvétius, ihtiyaca her şeyin itaat ettiği iki zorlayıcı ustadan söz eder: örnekleme ve öğretmen. Zihin ve yetenekler, sadece arzuların ve özel konumların (yaşanılan durum) ürünü olan insanlardan başka bir şey değildir. Eğitim, insanlardan beklenen yetenekleri ve erdemleri açığa çıkaran bilimdir. Bu sebeple büyük krallar, doğadaki olağanüstü fenomenler olarak kabul edilebilir. Yıllarca beklenen bu fenomenlerin nadiren ortaya çıktığını işaret eden Helvétius için atalarının kötü yönetimini alarak iktidara gelen yeni prensten her zaman yeni reformlar yapması ve mucizeler gerçekleştirilmesi beklenir. Bu prens, tahta çıktığında hiçbir şey değişmez ve yönetim aynı kalır. Atalarından daha kötü yetiştirilmiş bir hükümdardan daha aydın olması beklenmez. Çünkü aynı nedenler, her zaman aynı etkileri yaratır (Helvétius, 1795a: 741).

Eğitimin amacı ve işlevi, sadece insanı mutlu kılmak değildir. Aynı zamanda iyi organize olmuş eğitim yoluyla bireylerin entelektüel potansiyellerini ortaya çıkarmasına yardımcı olmaktadır. Keza entelektüel tohumunu açığa çıkaran güçlü tutkuların uyandırılması ve iyiye çevrilmesi veya yönlendirilmesinde eğitim büyük bir rol oynar (Helvétius, 1795b: 731). Tutkuların kötü olamadığını düşünen Fransız aydınlanmacı materyalistlerin düşünce merkezinde -özellikle Helvétius için- entelektüellik önemli yere sahip olup insana güç veren bir enerji olarak görülür.

* Savoyards, on altıncı yüzyıl Fransa'sında, tarihi Savoy bölgesinin sakinleriydi.

Helvétius ve Diğer Aydınlanmacı Materyalistlerin Eğitim ve Felsefeleri İlişkileri

Helvétius

Aydınlanma çağının doruk noktası olan 1715 yılında Paris'te doğan Helvétius, doktor baba ve büyükbabaya sahip olmasına rağmen amcası gibi vergi toplayıcısı olmayı seçmiştir. Genç yaşta kraliçenin jesti ile birçok ilde vergi toplamış ve üç yılda hatırı sayılır bir servet elde etmiştir. Helvétius, içinde yaşadığı Aydınlanma döneminin Montesquieu, Rousseau, D'Alembert, Diderot gibi entelektüelleri ile fikir alışverişinde bulunarak onların da tesiriyle köklü fikirler geliştirmiştir. 1758'de *De l'Esprit* (Zihin Üzerine) adlı bir eser yazmıştır. Grossman için bu eser, 18. yüzyılda Rousseau'nun Emile'i dışında halkın ilgisini en çok çeken; sivil ve dini otoritelerden en çok tepki gören eserdir (Koç ve Ünder, 2020: 159). İnsanların temel eşitliği üzerine epeyce kafa yoran Helvétius, tüm felsefi düşüncesini bu konu temelinde oluşturur. Gerçekten Helvétius, materyalist düşüncesini özetlediği *De l'Esprit*'te bu görüşünü şu cümlelerle dile getirir: "Fiziksel duyarlılık ve hafıza ya da daha kesin konuşmak gerekirse sadece duyarlılık, tek başına bütün fikirlerimizi üretir. Ve gerçekten de hafıza, yalnızca fiziksel duyum organlarından biri olabilir" (Helvétius, 1795a: 744). Bu bağlamda hatırlamak, sadece hissetmek ile olur. O, bir dizi fikrin veya belirli seslerin kulak organında neden olduğu şokla bir ağaç imajını hatırlatabilirse o zaman iç organlarının kabaca eskisinin aynı durumu gibi aynı ağaç olarak görüleceğini söyler. Şöyle ki organlar bu durumda, şüphesiz bir his yaratır ve böylece hatırlamanın hissetmekten başka bir şey olmadığı görülür.

Fiziksel duyarlılığı insanın doğasındaki tek temel nitelik olarak gören Helvétius açısından bilginin oluşumunda, aktif ve pasif olmak üzere iki değişken vardır. Aktif değişken, çevredir. Pasif değişken ise zihindir. Çevre değiştikçe fikirler de değişir. Zihnin sürekli değişmesi de çevrenin ve uyarıcıların değişimiyle paralellik oluşturur. Zihin ise fiziksel duyum ve hafıza olmak üzere iki kısımdan oluşur. Hafızanın da devam eden zayıflatılmış duyumdan başka bir şey olmadığı ileri süren Helvétius, düşünceleri üçe ayırır: yararlı düşünceler, yarasız düşünceler ve fazla duyuma sebep vermeyen ilgisiz düşünceler. Bu doğrultuda boş zihin kavramı Helvétius'ta, yeteneklerin tekdüzeliği ve aynıdır. Keza zihinde ve yetenekte oluşan ve gözlemlenebilen davranış farklılıklarının nedeni, bireyin uyarana, tecrübe ve eğitime ulaşma imkânı yakalamasıdır.* Başka bir deyişle insan, sadece aldığı eğitimin sonunda karakter elde etmez. Helvétius, kontrol edilebilen çevre şart-

* Talih ve rastlantı anlamına da gelmektedir. Helvétius için insan, günlük yaşamın içinde rastlanılan olayları ima ederken günlük yaşam içerisinde önce fark edilemeyen ve süreklilikte olan neden-etkilerin zincirlerini oluşturur.

ları, imkânlar (çevre) ve beklenen çıktının tekdüzeliği ve eşitliği sağlamada çok etkili olduğunu dile getirmektedir (Koç ve Ünder, 2020: 164-65).

İnsanlar ahlaki değer, yaşam koşulları ve tarzlarının içinde buldukları kültür, inanç ve yönetim sistemleri tarafından belirlenmesi nedeniyle bazen toplum içinde homojen olarak hareket ederler. Düşünce ve yaşam açısından davranışlarında farklar olsa da insanlar, yaşam paradigması bakımından genellikle çoğulcu değildir. Aynı izlenimlere sahip olsalar da bu izlenimler, her insanda aynı etkiye sahip olmayabilir. Bunun nedeni, onların algısal süreçlerinde aynı izlenimleri alırken aynı zihinsel durumlara ve yönelimselliğe sahip olmamalarıdır (Helvétius, 1795a: 57). İzlenimlerin kişiler üzerindeki etkileri, eğitim ve öğrenmelerin çevre ve imkânlarla etkileşimine paralel olarak şekillenir. Örneğin, bazıları hassas bir varlık olarak bazı şeyleri önemserken diğerleri bireyler üzerinde bir etkiye sahip olsalar da daha sonra unutulmaktadır. Ancak bazı durumlarda bazı olaylar insanları o kadar çok etkiler ki onlar asla unutulmaz. İzlenimlerin algılar üzerindeki etkisini, tahta veya demirde delikler açan çivi ve çekiçlerle karşılaştıran Helvétius, söz konusu hareketlerin etkisinin büyüklüğü kadar hafızada kalıcı olacağını belirtir ve zihnin kalıcı olanları fikre dönüştüreceğini iddia eder.

D'Holbach

D'Holbach, Fransız aydınlanma materyalizmini zirveye ulaştıran kişidir. Ateistlik materyalizmi ve genelde dine, özel olarak da Hristiyanlığa yönelik tenkitleriyle D'Holbach, Fransız aydınlanmasının en önemli düşünürlerindedir. İnsanın evrenle ilgili bilgilerinin eksik oluşu, evrene dair çelişkili ve muğlak bilgilerin oluşmasına yol açar. İnsanın doğadan yana cahil olması sebebiyle mutsuz olduğunu söyleyen D'Holbach için var olan sefalet ve mutsuzluğun, kısaca var olan kötülüklerin kökünde bilgisizlik vardır. Bilgisizlik ise hiçbir bir şekilde talih olmayıp bir büyük yanlışın; insanın doğaüstüne olan ilgisi ve doğaya ilişkin araştırmasını engellemesinin bir neticesidir (Sylla, 2020: 24). Bu açıdan D'Holbach, eğitime, özellikle doğa yasalar ve hareketlerin öğrenilmesine çok önem vermektedir.

Eğitimin temel amacı, erdemli insanlar yetiştirmek ve onları mutluluğa götüren yolların önünü açmaktır. Helvétius gibi eğitimin yetiştirme sanatı olduğunu düşünen (d'Holbach, 1770: 348) ve ona az değinen D'Holbach'a göre birçok kişi veya toplum tarafından ihmal edilen bu sanatın temel işlevi, sadece eğitilmiş ve mutlu insan yetiştirmek değil; insanların kalplerinde faydalı tutkular yetiştirmektir. Ancak nitelikli kimselerin elinden eğitim alınca cehaletten kendilerine zarar vermeyecek kimseler yetiştirilecektir (d'Holbach, 1770: 586). Her bireyin eğitim yoluyla içinde yaşadığı toplumun

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları alışkanlıklarını ve düşüncelerini öğrenebileceğini ve buna göre hareket etmeyi öğrenebileceğini söyleyen D’Holbach, insanların doğa kanunlarını öğrenmeyi ihmal ettikleri için korku, cehalet ve mutsuzluk içinde yaşadıklarını savunur. Ona göre sosyal eğitim doğa bilgisi ile başlamalıdır. Doğa bilimle-ri, insanı yalnızca evrende nasıl davranacağını yönlendirmekle kalmaz aynı zamanda insanın tanrılardan nasıl besleneceğini; hurafe ve korkulardan nasıl kurtulacağını da gösterir. Erdemli bir yaşamın doğa kanunlarına göre sürdürülmesi gerektiğini vurgulayan D’Holbach, eğitimcilerin bu noktayı iyice incelemeleri gerektiğini savunur. Aksi takdirde, insanların doğanın iyi olarak sunduğu şeyi kötü; kötü olarak sunduğu şeyi iyi olarak algılayacağını öne sürer (d’Holbach, 1770: 141-142).

Siyasetin toplumu yönetme sanatı olduğu fikri çağdaş bir anlayışıyla ele alındığında yöneticilerin asli görevi, vatandaşlarının sorumluluk ve hi-mayesi altındaki özgürlüklerini, haklarını, kanunlarını ve güvenliğini sağ-lamak ve korumaktır. Bu hedeflere ulaşıldığında, mutlu bir toplum ortaya çıkar. D’Holbach, benzer temellerden yola çıkarak yöneticilerin gelecek ne-siller için uygun eğitimi hazırlamalarının onlara arzuları, tutkuları ve hatta bazıları tarafından kötü kabul edilen içgüdüleri için iyi bir rehber olacağını hatırlatır (d’Holbach, 1770). İnsan, doğal olarak varlığını devam ettirmeyi amaçlar. Bunu yapmak için sürekli olarak başkalarına potansiyel bir düş-man gibi davranabilir. Tüm bu psikolojik tutumlar, güçlü bir sistem ve dev-let destekli eğitim ile dengelenebilir. Bu konuda onun açısından devletin veya yönetenlerin temel rolü, şu şekilde açıklanabilir: “Doğanın temel kanun-larından model alınmalıdır. Çünkü kanunlar nasıl evrenin devamını sağlıyorsa benzer örnekleri alan yönetim biçimi, toplumun ve bireyin yaşam südremesine izin vererek onu devam ettirir” (Bourdin, 1996: 276). Doğanın, yasaların belirlediği hareketler sayesinde kendi bütünlüğünü koruduğunu ileri süren D’Holbach’a göre tıpkı aileler ve diğer toplumsal kurumlar gibi insanlar gelişmek, tüm olanaklara sahip olmak, mutlu bir yaşam sürmek için diğerle-rine ihtiyaç duyar.

Doğuştan bilgi teorisine karşı çıkan Fransız aydınlanmacı materyalist filozoflar, bütün aklı bilgilerin sonradan kazanıldığı görüşündedir. Mate-matik, geometri ve mantığın apriori bilgileri, daha sonradan edinilen bilgi-lerdir. Materyalist filozoflar, kaynağı doğadan gelen bilgiyi dönüştürmeyi, kavramsallaştırmayı, hatta belli bir incelikle soyutlamayı başarabileceği-mizi doğrulayan Locke’un bilgi teorisiyle yeniden bağlantı kurmuşlardır. İnsanların doğuştan varlıklarını korumaya ve kendilerini mutlu etmeye ça-lıştıklarını belirten D’Holbach, doğa yasalarının insanlar tarafından idrak edilmesi sonrasında toplumsal yaşamlarını daha iyi sürdürdüklerini ifade

eder. O, doğanın belirgin veya determine bir şekilde hareket ettiğini; söz konusu hareketlerin belirli yasalarla yürütüldüğünü ve bu hareketler sayesinde evrendeki tüm varlıkların varlığının korunacağını açıklar. Benzer bir hareket, toplumsal hayatta da var olsa da toplumsal barış için insanların sadece kendi çıkarlarını korumak yerine özgeciliğe öncelik vermesi gerektiğini ifade eder (d'Holbach, 1770: 150). Siyaset, bu toplumsal dengeyi yeniden sağlamak için bir kez daha eğitime dayanmalıdır. Materyalist erdem anlayışı, sadece insan varlığını koruyan, ona zevk veren ilişkiye dayandığından bu ilişkide eğitimin rolü önemlidir. Eğitimin erdemle bir ilişki olması gerektiğini söyleyen D'Holbach için kişi, zihninin kılavuzluğunu esas almaktadır. Burada zihin, edinilmiş ve birikmiş doğa deneyiminden türetilmiştir. Toplumdaki eğitim kurumları, onları görmezden gelirse eğitim ve erdem anlayışı istikrarsız olacak; çelişkiler ortaya çıkacak ve sonunda eğitim kolayca vazgeçilebilir bir idol hâline gelecektir (d'Holbach, 1770: 151).

Hukuk, tanrılaştırılmış tiranların kaprisleri ve tutkuları tarafından yönetiliyorsa hiçbir ülke bundan fayda sağlamaz. Eğitim, eğer hayal ve önyargılara bağlıysa ve akla dayalı değilse makul olmayacaktır [...] Soyguncular arasında yetişen bir çocuk ancak hırsız olabilir. Çocuk eğer dürüst insanlar arasında yetişmiş olsaydı iyi bir insan olurdu (d'Holbach, 1770: 350).

La Mettrie

La Mettrie; materyalizm, mekanizm, doğalcılık, ateizm ve bilimsel felsefe temelinde oluşturduğu bakışıyla Fransız aydınlanmasının en önemli isimlerindedir. O, tıp eğitimi ve hekimlik kariyeri buyunca edindiği bilgi birikimi; Descartes'ten almış olduğu mekanizm eğitimi ve Locke'tan öğrenmiş olduğu deneyimciliği uygulamış ve bu şekilde kendi içinde sistematik bir düşünce oluşturmuştur (Sylla, 2020: 24).

La Mettrie *l'homme machine* adlı eserinde, eğitimin insan karakterlerine ve tutkularına ancak belirli yönler kazandırabileceğini ifade eder. Bu nedenle eğitimin doğadan sonra geldiğini ve etkisinin ikincil olduğunu belirtir. Bu düşünce, Fransız aydınlanmacı materyalist düşünür Diderot tarafından da desteklenmektedir. Ona göre insanın biyolojik yönleri ve fizyolojisi, aslında onu karakterize eden yapı taşlarıdır. Yine La Mettrie, eğitimin özellikle de ahlaki eğitimin baskınlığı ne olursa olsun doğanın insan üzerindeki etkilerinin daha büyük veya daha belirgin olduğunu ileri sürer. Mesela çığ et hayvanları vahşileştirir, insanlar da aynı etkiyi yaratır. La Mettrie pişirilmemiş eti, yani az pişirilmiş kırmızı ve kanlı eti yiyen İngiliz milletinin kısmen bu tür yiyeceklerden dolayı gaddar olduğunu düşünür. Bunu hafifleten

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları (gaddarlık) tek şeyin eğitim olduğunu söylerken söz konusu olan gaddarlığın ruha; gururu, nefreti ve diğer ulusları hor görmeyi empoze ettiğini ifade eder. İnatçılık ve karakteri tanımlayan diğer duygular, isyancı tutumlar ve karakteri yozlaştıran diğer duygular, dik başlılığı ve tembelliği teşvik eder (La Mettrie, 1865: 97-98). Eğitim, kişinin zihnini ne kadar etkilese de insanın karakterleri ve mizaçları üzerinde en fazla etkiye sahip olan şey, biyolojik unsurdur. La Mettrie başta iklim olmak üzere yemek vb. şeylerin insan ahlakında bir değişikliğe yol açabileceğini savunur.

La Mettrie ve Helvétius, eğitimde öğrenme sürecinin mekanik bir süreç olarak gerçekleştiğine de inanmaktadır. Hatta bilgi aktarımında kullanılan yöntemlerin mekanik, rastgele sesler, jestler ve yüz ifadelerinden oluştuğunu öne sürer:

Gördüğümüz gibi hiçbir şey, eğitimimizin mekaniğinden daha basit değil! Her şey, birinin ağzından çıkar; diğerinin kulağından geçerek seslere veya kelimelere indirgenir. Kelimelerle ifade edilenlerin bedensel figürlere dönüşmesi, gözler tarafından anlamlandırılır. Doğanın faydalarından yararlanan iyi bir şekilde organize edilmiş insanlar, başkalarına talimat verir. Ama önce kim konuştu? İnsan ırkının ilk öğretmeni kimdi? Organizasyonumuzun uysallığından faydalanma yollarını kim icat etti? Bilmiyorum; bu mutlu ve erken dehaların isimleri zamanın sislerinde kaybolmuştur. Ancak sanat, doğanın oğludur (La Mettrie, 1865: 121).

Sistematik materyalist düşüncede üzerinde en çok tartışılan konu, determinizm sorunudur denebilir. İdeal eğitim, insan eliyle sağlanabilir. Kendini bazen filozof bazen de doktor olarak gören La Mettrie, eğitim sürecinde edinilen bilgilerin aktarımı sırasında mekanik bir tarz kazanıldığını düşünür. Çünkü eğitimci aktif, yeni şeyler öğrenen öğrenci ise pasif bir tutumindedir. Sonunda çocuk, yetişkin nesiller tarafından kendisine iletilen bilgileri, çoğunlukla soru sormadan telkin yoluyla öğrenir.

Bir Eğitimci Olarak Helvétius, İdeal Eğitime Nasıl Ulaşılır?

Fransız aydınlanmacı materyalist filozofların eğitim yöntemine ilişkin açıklamalarının sistemli ve homojen olduğunu söylemek zordur. Bireyin eğitiminde izlenecek yöntemler, Helvétius tarafından da tartışılmıştır. Aslında o, bu konuyla ilgili yöntemden çok; pedagojik aşamalardan bahsetmiş ve konuyu sistematik olarak ele almaya çalışmıştır. Örneğin o, evde eğitim ve ergenlik döneminde eğitimin özelliklerine dikkat çekmeye çalışmış aynı zamanda çocukluk döneminde eğitim ve kolej döneminde eğitimin faydalarını dile getirmiştir. Halk eğitiminin aile eğitiminden üstün ve faydalı olduğu-

nu, beden ve ahlak eğitimine küçük yaşta başlamanın daha uygun olduğunu belirtmiştir (Helvétius, 1795a: 746). Bahsedilen bu eğitim evrelerine geçmeden önce, Helvétius'un eğitim anlayışı ve felsefesi arasındaki yakın ilişki ortaya koymak gerekir.

Eğitimin Yöntemleri Üzerine

Eğitim, sadece pedagojiyle sınırlı olmayan bir sanat gibidir. Eğitim, bir veya daha fazla yöntemle yapılmalıdır. Pedagojiye büyük önem veren Helvétius, her insanın doğuştan henüz filizlenmemiş bir tohumu olduğunu ve bu tohumdan eğitim yoluyla insanın tüm fiziksel ve zihinsel kapasitelerinin ortaya çıktığını savunur. Yani eğitimcilerin görevi, insanlara bu gizli gücü fiile dönüştürmede yardımcı olmaktır. Ancak eğitimden denilince akla ilk olarak daha genel bir çerçeve gelmektedir. Aileyi, toplumu, okulu ve benzeri kurumları öğretmen olarak gören Helvétius'a göre çocukları, gençleri veya okuma, yazma bilmeyenleri yetiştirmek, tüm yurttaşların görevidir. Ayrıca devletin bu sanatın gücünü hiçbir zaman küçümsememesi gerekir. Eğitimin gücünü, zenginleştirip çeşitlendirerek bireylerin hangi yeteneklere daha yatkın olduğu keşfedilebilir. Helvétius, bu yeteneklerin önceden keşfedilme- se bile bulunmaya çalışılması gerektiğini ifade eder. Eğer bu başarılırsa mükemmel vatandaşlar yetiştirilmiş olur. Ona göre her insan, kendi yetenekleri ölçüsünde diğerinden üstündür. Örneğin, ilkel toplumda yaşayan insanlar/ vahşiler; sürekli avcılık, koşu ve egzersiz yaptıkları için pek yorulmazlar; şehirli- lere göre bedenlerini daha hafif hissederler. Buna rağmen şehir sakinle- ri, ilkel insanlardan daha fazla bilgi ve ideye sahiptir (Helvétius, 1795a: 739).

Ampirik bilgi anlayışını benimseyen Fransız aydınlanmacı materyalistler, bilgiyi genel olarak duyu-izlenim, zihin-ide ilişkileri çerçevesinde ele almışlardır. Duyularla edinilen ya da algılanan nesnel varlıklardan veya dış dünyadan gelen izlenimlerin, zihin tarafından oluşturulan idelere hatta basit idelerden karmaşık idelere dönüştürülmesi tüm eğitimciler için önemlidir. Helvetius'un en uygun eğitim yönteminin yetişen nesillerin vücut sağlığını güçlendirmek ve onların zihinlerine uygun veya faydalı ideleri aktarmak olduğu düşüncesinin temel amacının mutluluk olduğu söylenebilir. Ampirik eğitim yöntemine ve yaklaşımına sahip olan bu düşünce, kişilerin eğitim süreçlerinde aynı yaklaşımın izlenmesini önermektedir. Öğrencilerin ya da küçük çocukların olabildiğince çok ideleri hafızalarında tutmaları veya ihtiyaçlarına göre bu ideleri edinmeleri gerektiğini ileri süren Helvétius'un (1795b: 734) insan hafızasını veri toplama yeteneğine sahip bir bilgisayar, zihnini ise bu verileri inceleyen, düzelter ve işleyen bir işlemci olarak gördüğünü söylemek pek yanlış olmaz. İnsan zihni, doğal olarak edinilmiş bir

yetenek olduğundan doğa tarafından herkese eşit olarak verilmiştir. Buna göre erkeklerin kadınlardan üstün olduğu fikrine karşı çıkan Helvétius, kadınların da erkekler gibi eğitimle mükemmel bir bilgiğe sahip olabileceklerini ileri sürmektedir (Helvétius, 1795b: 302).

Helvétius, insanın özgür bir iradesinin olup olmadığını açıkça ortaya koymamasına rağmen, bir şekilde özgür olduğunu ima eder. Genel olarak Fransız aydınlanmacı materyalist filozoflar, Descartes'ın mekanik anlayışından ve Locke'un insan zihninin doğal olarak boş bir levha gibi olduğu fikrinden etkilenmiştir. Evrenin mekanik yasalarla hareket ettiği anlayışından analogiler yaparak aynı yasaların toplumsal ve bireysel düzeyde bulabileceğini düşünmüşlerdir. Bunu sosyal determinizm olarak gören Helvétius, aslında kişinin gelecekte göstermesi istenen yönelim, tutum ve zihinsel aktivitelerin eğitim yoluyla belirlenebileceğini öne sürecek kadar ileri gitmiştir. Bunun için erken yaşlardan itibaren çocuğun yaşadığı çevreye dikkat edilmeli ve çocuğunun fikirleri yönlendirilmelidir. Örneğin; birinin şair, yazar veya belagatçı olması isteniyorsa bu alanlarla ilgili fikirlerin kişinin zihnine kazanması gerekir. Aynı yöntemle söz konusu fikirlerin düzeltilmesi ve bunlardan yararlanma yolları öğretilir (Helvétius, 1795a: 721). Ancak bu tür yöntemler; naif ve çok basit olarak kabul edilmiş, hatta bazen de eleştirilmiştir. Elbette bu yöntemler hakkında hiçbir şüphesi olmayan Helvétius; birçok doğal, politik, sosyal ve ekonomik faktörün insanın eğitim süreci üzerindeki etkilerinden habersiz değildir.

Aslında o, epistemolojik açıdan katı bir duyarlılığı benimseyen bir materyalist değildir. Bir ampirist olarak zihin veya zihin yoluyla türetilen bilgiye önem verir. Gerçekten daha önce anlatıldığı gibi Helvétius'un ide-zihin ilişkilerinin, çocukların ve gençlerin yetiştirilmesinde ve hatta insanın entelektüel faaliyetlerinde, dış dünyadaki nesnelere algılama süreçlerinde oynadıkları rolleri fetişleştirdiği söylenebilir.

Sonuç olarak eğitim yöntemi ve epistemolojiyle ilişkiyi bir kez daha kurmaya çalışan, izlenimlerin algılar üzerindeki etkisiyle ilgili karşılaştırmalar yapan Helvétius, söz konusu izlenimlerin etkisinin büyüklüğünün hafızada kalıcılığı sağladığını iddia etmektedir. Çocukluktaki birçok korku, bu özellikten kaynaklanır. Aslında onun bakış açısına göre çocuklukta yaşanan bazı aşırı duygusal şoklar, daha sonraki yaşamda travmaya dönüşebilir. Bu tür psikolojik sorunların erken yaşlardan itibaren doğal yollarla çözülebileceğine inanan Helvétius, şu yöntemi önerir:

Eğitim bilimi neye indirgenmiştir? İnsanların kendilerinden istenen erdemleri ve yetenekleri edinmelerini zorunlu kılma araçlarına dayanmıştır. Eği-

tim için bir şey imkânsız mı? Hayır. Bir şehir çocuğu hayaletlerden korkar mı? Onun içindeki bu korkuyu yok etmek istiyor muyuz? Onu, yollarını bildiği bir ormanda terk edelim, fark ettirmeden onu takip edelim, eve gelmesine izin verelim: üçüncü veya dördüncü yürüyüşten sonra artık ormanda tayf görmeyecek; hem alışkanlık hem de zorunluluk yoluyla genç köylülere ilham veren tüm cesareti kazanmış olacak. Diyelim ki ebeveynler, çocuklarının eğitimi konusunda iddia ettikleri kadar endişe duyuyorlar, bakım konusunda bundan daha fazla endişe duyacaklar (Helvétius, 1795a: 745).

İnsan Eğitiminin Eşitliği Üzerine

Doğanın insanları bedenen ve zihnen eşit kıldığını ileri sürmek çok iddialı gelebilir. Helvétius, doğuştan itibaren insanlar arasındaki fiziksel ve ruhsal eşitsizliğin ya kötü organizasyondan ya da kötü eğitim ve yönetimden kaynaklandığını düşünür. Helvétius'un fazlasıyla etkilendiği Locke bile doğuştan fiziksel ve ruhsal bakımdan güçlü insanlar olduğunu, doğal yeteneklerin onları doğumlarından itibaren mükemmeliyete taşıdığını ve şanslı bedenlerinin avantajıyla bu insanların mucizeler yaratabileceklerini söyler ve sözlerine bu tür insanların nadir olduğunu ekler (Koç ve Ünder, 2020: 161). Birçok aydınlanma düşünürü, insanların doğal ve sosyal faktörler nedeniyle eğitime eşit olmadıklarını iddia eder, hatta avamı aydınlatmayı boş bir çaba olarak değerlendirenler vardır:

John Locke, yoksul çocuklara mesleki eğitimi uygun görür; David Hume batıl inançların yönlendirdiği alt sınıfların öngörülebilir bir gelecekte makul hale gelemeyeceklerini söyler; Jean-Jacques Rousseau, yoksulların eğitime ihtiyacı olmadığını ilan eder; Immanuel Kant halkı "budalalardan ibaret" görür; Denis Diderot, halkın kendini aydınlatamayacak kadar budala, sefil ve meşgul olduğunu, ayak takımının niceliğinin her zaman aynı kalacağını; Voltaire, halkı aydınlatmayı hiç düşünmediğini, onun havarilerin işi olduğunu söyler (Koç ve Ünder, 2020: 162).

İnsanlar arasında biyolojik kusurlar hariç, çevrenin koşulları ne olursa olsun var olan eşitsizlik eğitimle giderilebilir. Optimist bir tavırla toplumun alt sınıflarının da eşitliğini savunan Helvétius, doğanın herkesin kalbine eşitlik duygusunu kazıdığını; en büyük bilim insanlarıyla, örneğin Newton, en sıradan köylüler arasında doğuştan bir yetenek farkı olmadığını; her ikisinin de çevreden aldıkları eğitimin ürünü olduklarını vurgular (Koç ve Ünder, 2020: 162). Bununla yetinmeyen Helvétius, eğitim sayesinde çok disiplimli olabilen herhangi büyük fizikçi, herhangi büyük kimyacı; büyük bir

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları
geometrici, büyük gökbilimci, büyük politikacı olabilir. Bu hedefe karşı belki tek engel, insan yaşamının çok kısa olmasıdır (Sylla, 2020: 136).

İnsan; fiziksel ve sosyal çevrenin ürünü olarak varlığını sürdürür. Koşullara bağlı olarak zamanla değişir. Bu açıdan insanların zihinlerini ve davranışlarını değiştirmek için sosyal çevreyi değiştirmek ve eğitimi kontrol etmek gerekir. Toplumu değiştirmek söz konusu ise önce eğitime reform yapılmalıdır. İnsanın mutluluğu; yaşadığı çevreye, toplumsal kurallara ve aldığı eğitime bağlı olduğu için ilk olarak işe devlete hâkim olan yaşam paradigmasından (ideoloji, düşünce) ve kural koyuculara verilen eğitimden başlanmalıdır. Helvétius *De 'l Homme'*'a şu sözlerle başlar: “Eğer insanları eğitmek, zihinlerini geliştirmek ve mutlu olmalarını sağlamak istiyorsak onların ne tür yönergelere ve ne tür mutluluklara duyarlı olduğunu bilmemiz gerekir” (Helvétius, 1795b: 37).

Helvétius, çevrenin eğitim üzerindeki büyük etkisinin farkındadır. Sağlam ve etkili bir eğitim alındığında bu faktörün belirleyici etkileri olmayacaktır. Bu anlamda, coğrafyanın kader olmadığını; eğitimle her şeyin değiştirebileceğini ima eder. Diderot, Helvétius'u eleştirerek onun insan zihninin gücüne olan sarsılmaz inancının o kadar sağlam olmadığını belirtir. Eğitimin insanlara doğanın reddettiği şeyi vermeyeceğini söyler (Diderot, 1875: 73). Diderot'un eğitim ve insanın zihinsel yetenekleriyle ilgili diğerlerinden ayrılan yanı, Helvétius'un tüm insanların hem doğa karşısında hem de zihinsel olarak eşit olduğu fikrine yönelik eleştirisidir. Nitekim o, kadınların da erkekler kadar iyi bir eğitim alabilecekleri fikrine karşı çıkar. Aslında Diderot, eğitimle her şeyin yapılabileceği fikri yerine çok şey yapılabileceği düşüncesini benimser. Kadınların erkeklerle aynı eğitime açık olmadığını lakin eğitimle eski durumlarından daha iyi duruma gelebileceklerini ifade eder. Doğanın reddettiği şeyin asla eğitimle geri alınamayacağını tekrarlar (Diderot, 1875: 198).

Eğitimde Özgürlüğün Önemi Üzerine

Birçok Batılı Aydınlanma düşünürü, kendi kültür ve medeniyetlerinin üstünlüğünü göstermek için bazen kültürlerini doğu kültür ve medeniyetiyle karşılaştırmıştır. Genel olarak toplumların despotlar tarafından yönetildiği dolayısıyla toplumda özgürlüğün olmadığını ileri sürmüşlerdir. Doğuya özgü nitelikler gösteren toplumların din veya hurafeler ekseninde yaşamaları sebebiyle doğru anlamda bilgiyi inşa edemediklerini iddia eden Helvétius; bilim, akıl ve hürriyet yolunda adım atan bazı hükümetlerinin -İngiliz hükümeti gibi- birçok alanda ilerleme kaydettiğini belirtir. Ayrıca eğitilmiş bir insanın erdemli olacağını, sürekli gösterdiği gelişme çabasıyla gelecekte mükâfatını alacağını ileri sürer (Helvétius, 1795a: 739). Herhangi

bir ülkenin bilgeler yetiştiren eğitim kurumlarının hâlinin ülkenin ahlaki kurumları ve idari sistemlerine bağlı olduğunu söyleyen Helvétius, despotik yönetim altındaki bireylerin gerçekten özgür ve ideale uygun yetiştirilemeyeceklerini savunur. Ona göre batıda, Kilise'nin dogmatik öğretilerine karşı çıkan herkes hemen bastırılırken, doğuda her şey despotun etrafında döner. Sonunda tek özgür insan, onun ta kendisi olur. Bütün saraylılar, vezirler, din adamları, ahlakçılar, onun yanlış yönlendirilmiş tutkularına tabidir. Şehzadeler de babalarıyla aynı ortamda, aynı koşullarda ve aynı eğitimi aldıkları için onlar gibi davranır. Bu durumlarda normal vatandaşlar; mal, mülk, şöhret, konum ve makam elde etmeye çalışır. Kısacası Helvétius, aynı nedenlerin aynı sonucu doğurduğunu düşünür (Helvétius, 1795a: 741).

[...]. Bir baba oğullarına genel bir ilkenin çerçevesinde şöyle der: Erdemli olun. Ama onlara detaylı olarak ve farkından olmadan aslında şöyle imada bulunur: Bu ilkelere inanç katmayın; utangaç, ihtiyatlı ve namussuz olun. Dürüstlük, Moliere'nin dediği gibi, sadece asılmamak içindir. Şimdi, böyle bir yönetim altında, insanları daha güçlü bir şekilde erdemli hâle getirmek için yapılması gereken, eğitim metodunun nasıl mükemmelleştirileceğidir. İşte kendisiyle çelişkiye düşmeden herhangi bir baba, oğlunu erdemli kılmak pahasına, bizzat oğlu tarafından kendisine yönelik sorulara kanıtlayıcı cevap vermekten acizdir (Helvétius, 1795a: 738).

Elbette insanı erdemli veya erdemsiz yapan tek şeyin aldığı eğitim olduğu düşünülebilir. Benzer şekilde, bireyin içinde yaşadığı toplum, siyasi ortam, ahlaki kurallar ve toplumsal değerlerin tamamı, bireyin kaderini şekillendirir. Sürekli bu tür yaşam koşullarına bağlı kalınması, özgürlüğü sekteye uğratar. Tüm bu faktörlerden etkilenmeyen bir birey bulmak imkânsız olmasa bile zordur. Bu dış etkenlere rağmen Helvétius, ideal bir eğitimin hâlâ yaratılabileceğine inanır. Bu potansiyel olumsuz faktörlerin üstesinden kişisel özerklik yaratılarak, akla ve bilime dayanılarak gelinebilir. Ona göre bu projenin gerçekleşmesinin önündeki engel, Fransız aydınlanmacı materyalist düşünürlerin işaret ettiği gelenektir. Kökeni baştan itibaren Kiliseye, teolojik ve bazı metafizik öğretilere dayanır. Gerçek eğitim, bilim tarafından yönlendirilen eğitimidir. Bilimi materyalist ontoloji ve epistemoloji ile özdeşleştiren Helvétius'a göre sözde bilim olarak skolastik felsefe terk edilmedir (Helvétius, 1795a: 739-740).

Eğitimde Şansın Oynadığı Roller Üzerine

Helvétius, eğitimde talihin önemine dikkatleri çeker (*Le hasard, la chance*). Talihi terimini sıklıkla kullanan Helvétius, kişinin en mutlu idelere ulaşma-

sını sağlayan ve bazen de onu en büyük keşiflere götüren şeyi talih olarak görür (Sylla, 2020: 160). Hatta Galileo ve Newton dâhilerin keşiflerini talih borçlu olduklarını ileri sürer. Helvétius, talihin çocukların ve gençlerin eğitim sürecinde oynadığı rolün büyük olduğunu söyler. Onun çocuklar ve gençler için uygun eğitim yöntemiyle ilgili önerdiği metotlar, basit olmaktan çok karmaşıktır. Bu nedenle Helvétius, uygulama esnasında herhangi bir başarısızlık veya eksiklikle karşı karşıya kalma ihtimalinde, sorun için ya biyolojik kusurlara ya da öğrencinin dikkatinin veya yönelimselliğinin yetersizliğine atıfta bulunur. Bazen de durumun sosyal faktörlerden kaynaklandığını ileri sürer.

Eğitiminin Farklı Aşamaları

Çocukluk Dönemi Eğitimi

Çocukluk çağında (0-3 yaş) öğretmenlerin önemli bir rol oynadığına değinen Helvétius, doğadaki tüm nesnelere öğretmen olarak kabul edilebileceğini belirtir. Onun açısından bu enformel eğitim sürecinde, çocuğun çevresiyle ve doğayla dikkatli bir biçimde ilişki kurması sağlanmalıdır. Doğar doğmaz binlerce ses kulağına çarpan çocuk, o sırada sadece karışık sesler duyar. Belki binlerce nesne gözlerinin önüne gelir ancak algılama güçleri zayıf olduğundan onları tam olarak algılayamaz. Bu döneme ilkel algı çağı denebilir. Çocuk, yavaş yavaş duymayı, görmeyi, hissetmeyi ve bir duyudan diğerine hataları düzeltmeyi öğrenir. Her zaman aynı nesnelere üzerinde uyandırıldığı ve hatta tekrara maruz kaldığında izlenimlerini duyularıyla daha net algılamaya ve hafızada tutmaya başlar (Helvétius, 1795a: 52). Örneğin baba ve anne imgeleri gibi. Çocukluğunun diğer tüm evrelerinde içinde yaşadığı doğa ve çevre ile yakından bağlantılı olduğu algısını pekiştirir. Bu açıklamalar, bilginin duyular yoluyla nasıl geliştiğinin en basit ifadesidir.

Çocuklar çok hassastır, doğası gereği meraklıdır, çok net olmasa da etraflarındaki birçok şeyi algırlar. İhtiyaçlarını tepki, hareket veya dil yoluyla ifade ederler ve çabuk öğrenmeye heveslidirler. Helvétius, çocuğun anne babasını, öğretmenlerini, yaşadığı toplumu ve devleti örnek almasının hatta ideal görmesinin çok önemli olduğunu söyler; çocuğun gelişim ve davranışını bozan her türlü etkenden uzak tutulması gerektiğini ifade eder. Toplumda erdemli sayılan davranışları öğretmenlerle birlikte fazla vakit geçirmelerini çok önemli bulurken çocukların eğitimi için bu ideal ortamda kalmalarının anne ve baba evinde kalmaktan daha faydalı olduğuna dikkat çeker (Helvétius, 1795a: 743).

Çocuklar aynı koşullarda eğitim gördüklerinde zihinsel kapasiteleri veya düşünce melekelerinin aynı olacağına ilişkin tartışmalarla yakinen ilgilenen Helvétius, doğuştancıların (*nature*) şu tezine karşı çıkar: Bireyler arasında doğuştan yetenek farklılıkları vardır, eğitim imkânlarını ne kadar eşitlersek eşitleyelim eğitimin sonuçlarının eşit olması imkânsızdır. Helvétius, bütün bireylerin doğuştan eşit yapabilirliklere sahip olduğunu, bu yüzden eğitim olanakları ve çevresel şartlar tamamen veya kısmen eşitlendiği takdirde eğitimin sonuçlarının da eşitlenebileceğini savunur. Bu açıdan eğitimdeki başarı eşitsizliğini, tamamen çevresel eşitsizliğe atfeder (Koç ve Ünder, 2020: 153). Başka bir yönden paradoksal olarak çevresel eşitsizliğin tamamen ortadan kaldırılabilceğini göz önüne alan Helvétius, insanların hatta çocukların aynı eğitim yöntemini aynı ortamda görselleştirse bile aynı şekilde düşünmeyebileceklerini söyler (Helvétius, 1795a: 49).

İki çocuğu bir ova, bir oyun, bir toplantı veya bir dükkâna götürün. Bu çocuklar, yalnızca fiziksel durumlarına göre aynı nesnelere tam olarak vurulmayacak ve sonuç olarak aynı duyumlardan etkilenmeyecektir. Ayrıca, aynı çocukların gözlerinde sürekli olarak farklı oyunlar olacak! İki kardeşin ebeveynleri ile birlikte seyahate çıktığında eve ulaşmak için uzun dağ sıralarını geçmek zorunda olduğunu düşünelim. En büyüğünün babayı dik ve kısa yollarla takip ettiğinde gördüğü şudur: Her türlü korku hissi veren doğa, bulutlara batan buz dağları, yolcunun kafasında asılı kayalar, dipsiz uçurum, nihayet selin korkutucu bir sesle koştığı kurak kaya tepeleri. En küçüğü annesini, doğanın kendini en hoş biçimlerde gösterdiği daha sık olan yollarda izledi. Onun gözüne hangi nesnelere serildi? Her yerde üzüm ve meyve ağaçları ile dikilmiş yamaçlar, iç içe geçmiş dallar, sürü hayvanların yaşadığı çayırları paylaşan akarsuların aktığı her yerde küçük vadiler (Helvétius, 1795a: 54).

Bu açıdan bakıldığında bu iki çocuğun hayatlarının her aşamasında temas ettikleri dış dünyadan etkilendikleri imaj/izlenimler belirleyici olmuştur. Aynı şekilde, farklı bölgeler veya farklı tabiatlar, onlar üzerinde aynı etkiye sahip benzer izlenimler yaratabilir. Ancak bu iki çocuk, aynı ya da özdeş izlenimlerden ne kadar etkilenirse etkilensin gelecekteki izlenimleri farklı olabilir. Çünkü yaşam koşulları, karşılaşılabilecekleri talihli durumlar aynı olmayabilir. Başka bir deyişle ister aynı sınıfta olsunlar ister aynı öğretmenlerden aynı dersleri alsınlar, gelecekte çocukların aynı şekilde düşünecekleri söylenemez. Ancak düşünme biçimlerinin kısmen birbirine benzeyeceği söylenebilir. Özetle Helvétius, insanların yaşam biçimlerinin ve düşüncelerinin benzerliğini veya farklılığını tamamen doğayla ve toplumsal nedenlerle ilişkilendirmiş ve dogmatik davranmıştır. Dolayısıyla gerçekten aynı

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları yetişme, kültür, değer, ahlaki anlayış, talih, yönetim ve yaşam koşulları altında yaşayan iki çocuk arasında gelecekte yaşam paradigmalarında, zihinsel yeteneklerinde ve algılamalarında çok az farklılıklar olacağını söylemek mümkündür (Helvétius, 1795a: 55).

Kolej Dönemi Eğitimi

Çocukların anne baba evindeki eğitimlerini okulda veya kolejde izleyecekleri eğitim tamamlar ve pekiştirir. Helvétius'un bu dönemde yapılan eğitimin formel olduğunu açık bir biçimde dile getirmese de ima ettiği söylenebilir. Çocukların aynı eğitimi alabilmek için genellikle aynı kolejlerde yetiştirildiğini savunan Helvétius, böyle bir eğitimin yedi veya sekiz yıl aldığını belirtir. Çünkü bu yaşta, çocuğun hafızası zaten kısmen tesadüfi, kısmen de baba evinde edinilen ve ebeveynlerinin statü, karakter, maddi durumlarına vb. bağlı olan idelerle doludur. Bu farklı yetiştirilme biçimleri, birbirini tamamlayıcı olmaktan çok; bazen çelişiklere yol açabilir. Helvétius, anne babadan alınan eğitimin din veya dogmatik teolojiye dayalı olduğu durumlarda; okulda veya kolejde izlenecek eğitimin ise tamamen bilimsel olduğu durumlarda çocuklarda idenin muğlaklığa neden olabileceğine dikkat çeker. Tersinin de olabileceğini düşünen Helvétius, çözümün bırakıldığı öğretmenlerin; çocukların zihinlerindeki çelişkili ideleri düzelterek net ve açık ideler edinmelerine yardımcı olacaklarını söyler (Helvétius, 1795a: 58).

Çocukların eğitim sürecinde aynı düzeyde başarılı olmalarının nedeni, daha en başından öğrenmeye merak duymaları ve kişisel yeteneklerini sergileyerek başarımları durumunda aldıkları ödüllerdir. Başarıyı arttıran bu motivasyon türünü öykünme olarak tanımlanan Helvétius, sadece çocukların ve gençlerin değil; bilim adamlarının da başarısının buna bağlı olduğunu iddia eder. Genel bakış açısına göre tüm bilim insanları veya bilgiler güçlü öğrenme tutkusuna, coşkuya ve motivasyonlara sahiptir. Bazıları, keşif ve icat sevgisinden; bazıları ise onur, şan ve insanlığa hizmet arzusunun beslenir. Çocuklarda ve gençlerde, bu tür motivasyonlar uyandırılması gerektiğini dile getiren Helvétius, bu öğrenme tutkusu ve motivasyonunun farklı nedenlerle kaybedileceğini açıklar. Ceza korkusu nedeniyle kaybedilen motivasyonun bir daha geri getirilmesi zordur (Helvétius, 1795a: 61). Çocukların eğitim sürecinde hastalanmaları, başarılı olduklarında yeterli ödül alamamaları veya öğretmenlerin öykünme duygusunu uyandıramaması gibi nedenler de bunlar arasında sayılabilir.

Eğitimde, dilin çok önemli bir yeri olduğu hatta eğitimin vazgeçilmez bir unsuru olduğu rahatlıkla söylenebilir. Helvétius, kolejde eğitim gören çocukların hatta gençlerin yabancı dil öğrenmelerini önemli bulmasına rağmen

men bu durumun dezavantajlarına da dikkat çekmiştir. Onun açısından dili öğrenmekten ziyade yapılan çevirileri okumak, bazı yabancı bilgilerin (kültür, medeniyet, düşünce) transferini kolaylaştırır. Geçmişte çocuklar, eski bilginlerin düşüncelerini öğrenmek amacıyla eserin yazıldığı dili öğretmek zorunda kalıyorlardı. Herhangi bir dil öğrenmek faydalı olsa da bu durum çocukların gelişimlerine engel hatta zararlı olabilmekteydi. Hayatı boyunca neredeyse hiç kullanmadıkları için okuldan ayrıldıktan sonra unutacakları ölü bir dili, sekiz ya da on yıl çalışarak öğrenmenin anlamlı olmadığını ifade eden Helvétius, bu bilgilerin ana diline çevrilerek verilmesinin öğrenme süreçlerine kolaylık getireceğini belirtir. Bu, onları uzun süre yabancı dil öğretmekten kurtarabilmektedir (Helvétius, 1795a: 785).

Gençlik Dönemi Eğitimi

Ergenlik dönemi eğitimini çok değerli bulan Helvétius, bu yaştaki gençlerin artık evde ya da kolejde olmayacakları için kararlarının kendi ellerinde olduğunu ifade eder. Bu dönem, sosyal faktörler ve günlük hayatta karışılacakları talihlerden etkilenecekleri bir dönemdir (Helvétius, 1795a: 62). Gençlik döneminde alınan eğitim, hem formel hem de enformeldir. Helvétius'un perspektifine dikkat edildiğinde formel yön, kişinin öğretmenlerin gözetim altında olmaktan çok topluma ve yaşadığı ülkenin siyasi bütünlüğüne bağlı olmasıdır. Enformel yön ise talihle ilgilidir. Talih veya şans kavramı, olumlu yönleriyle eğitim süreçleri için abartılı gibi gözükse de tek başına her insanı bilgin veya dâhi yapmayacağı için anlaşılır olabilmektedir. Şayet bir insanın duyum alma konusunda bir engeli ya da belirli bir zihinsel veya kalımsal engele dayanan bir hastalığı yoksa o kişinin dâhi olabileceğini ileri süren Helvétius, dâhi olmak için üç şart belirler: Birincisi, hafızanın güçlü olması; ikincisi, dikkat süresinin uzunluğu; üçüncüsü ise şans faktörüdür. O, şans dışındaki iki etmenin kişinin tecrübe, çalışma ve eğitimi gibi çevresel şartları içerdiğini ve dikkatin çabuk dağılmasının anlamayı etkilediğini dile getirir. Bu sebeple çocuklarda erken yaştan itibaren dikkat geliştirme uygulamaları yapılmalıdır. Dikkatin çabuk dağılmasına engel olabilmek için eğitimin öneminin altını çizmek gerekir (Koç ve Ünder, 2020: 164).

Çocukluk ve kolej çağındaki bireylerin eğitime teşvik edilmesi ve dikkatlerinin çekilmesi için öykünme, ödül ve gereken ceza yöntemlerine başvurulabilir. Genç veya ergin insanlar için yönelimselliğe (dikkat) başvuran Helvétius, herhangi bir dış varlıktan alınan izlenimlerin dikkatli bir şekilde algılanmasının duyular, hafıza ve zihin üzerinde güçlü bir etki yaratacağını belirtir. Gençlik döneminde, durgunluktan tutku tohumlarına doğru gerçekleşen hızlı kayış, hayata yeni bir boyut kazandırır. Gençler bu dönemde, fizi-

ki veya entelektüel boyut gibi yeni boyutlara ilgi duymaya başlar. Helvétius, ergenlik döneminde ebeveynler ve öğretmenlerin gençler üzerindeki etkisinin azaldığını ve yeni öğretmenlerin ortaya çıktığını dile getirir. Bunların başında; devleti yönetenler, toplumsal kurallar ve değerler, arkadaşlar, dostlar, okuduğu ve okuyacağı eserler vb. gelir (Helvétius, 1795a: 64-65). Görünen o ki çocuklar, eğitim süreçlerinde en çok ailelerine ve öğretmenlerine bağımlıyken gençler, devlete ve topluma bağımlı hâle gelir.

Erginlik dönemi, kişinin en çok başarı elde edebildiği çağ olarak başarı çağı olarak adlandırılmaktadır. Tutkuların zirvede bulunduğu dönemde, daha önce yapmak istenilen yalnız henüz yapılamayan şeyler veya gerçekleştirilemeyen hayaller olmaya başlar. Bu yaştaki isteklere bulunamayan karşılıklar, bazen kırklara kadar uzanabilmektedir. Helvétius, ateşli tutkulara sahip olunan andan itibaren daha büyük başarılar elde edilebileceğini düşünür. Tutku, insanın entelektüel yeteneklerinin uyandırılmasında olmasa olmazdır. Her konuda dahi ve yetenekli ruha sahip insanların olduğunu ve sanatlarına duydukları coşkuyu bu arzuya borçlu olduklarını söyleyen Helvétius: “*bir insanda onu canlandıran tutkuyu yok edin, aynı anda onu tüm ışıklarından mahrum edersiniz*” (Sylla, 2020: 114) diyecek kadar ileri gider. Yaşla birlikte kişi, hem bilgi hem deneyim kazanır ama hareketliliği ve dayanıklılığını kaybeder. Helvétius için sivil ve askeri işlerin yönetiminde, son nitelikler en gerekli olanlardır. Şimdiki ve geçmiş asırların kaderini değiştiren başarılar, otuz yaşından önce yapılmıştır. Annibales, İskenderler, Fatih Sultan Mehmet vb. gibi. Erdemlerin aranılması gereken zaman, yaşla birlikte zayıflanan zaman değildir. Çünkü o dönemde insanlar, övgünün cezbediciliğine karşı duyarsızdır; saygı ve şana kayıtsızdır (Helvétius, 1795a: 415).

Kamusal Alan ve Evde Verilen Eğitim Arasındaki Farklar

Kamu eğitiminin aile eğitiminden daha faydalı olduğunu iddia eden Helvétius, bu eğitim süreçlerinin aralarındaki bazı farklılıklarından bahseder. Ona göre bu avantajlardan biri, gençlerin eğitim alabilecekleri yerin sağlığıdır. Evde eğitimde çocuk, aile evinde yaşar ve bu evler genellikle küçüktür ve sağlıksızdır. Kamu eğitiminde ise kırsalda da olsa inşa edilen binalar iyi havalandırılabilir. Geniş konumu sayesinde gençlerin vücutlarını ve sağlıklarını güçlendirmek için egzersiz yapma imkânları sunar. Gerçekten de eğitim alan kişilerin sağlıklarını iyileştirmek için gerekli donanıma sahip yerlerde eğitim almaları esastır. Yalnızca yetiştirilecek bireylere güzel ortam sağlamakla da yetinilmemesi gerekir. Eğitimde disiplinin sağlayabileceği bir ortamın yaratılmasının zorunlu olduğunu söyleyen Helvétius için kuralların da katı olması önemlidir. Bu kurallar, bir kamu eğitim alanında olduğu

gibi baba evinde hiçbir zaman tam olarak gözetilmez. Bir kolejdeki her şey, zamana tabi olmalıdır. Oradaki saat, öğretmenlere ve hizmetkârlara emirler verir; yemek, çalışma ve teneffüs süresini belirler; saat, adeta düzeni sağlar. Düzen olmadan, gerekli olan çalışma olmaz. Düzen, günleri uzatır; düzensizlik ise kısaltır (Helvétius, 1795a: 746). Örneğin, çocuklar veya gençler için yoğun ders saatlerinden sonra eğlenceli veya bedensel aktiviteler gerçekleştirecekleri zamanlar yaratılması onların zihinlerini rahatlatır.

Daha önce Helvetius'un bakış açısından öykünmenin çocuklar ve gençler için en büyük motivasyon aracı olduğundan bahsedilmişti. Nitekim o, modern eğitim anlayışının arkaik dediği ve kesinlikle uygulanmamasını öğütlediği cezanın gerektiğinde caydırıcı amaçlarla kullanılabileceğini söyler. Hatta erken çocukluğun ana itici güçlerinin korku ve öykünme olduğunu ve çocuklar arasındaki rekabetin ve karşılaşturmaların bu tür öykünmeleri üreteceğini savunur. Bununla birlikte, öykünme aracılığıyla çocuk ve gençlerin yetenekli ve erdemli olmaya dair sevgi beslemelerine yardımcı olunabileceğini düşünür. Aksi takdirde çocuğun yaşadığı evde, bu fırsatının olmayacağını ve dahası oradaki eğitimin daha az iyi olacağını ifade eder (Helvétius, 1795a: 747). Bazı ebeveynler, pek eğitilmiş olmadıkları için çocuk veya gençlerin eğitimine ilgi duymazlar. Bazıları, çocukları günlük aktiviteler altında ezip çocuklarının ödevlerine bakmaya bile vakit bulamamaktadır.

Eğitimcilerle ilgili olarak öğretmenlerin zekâsının ön plana çıkarılması gerektiğini düşünen Helvétius, genel olarak insanlar özellikle de babalar arasında doğal koşullar ya da sosyal yaşam koşulları nedeniyle eğitimsiz olanların bulunabileceğini dile getirir. Eğitim düzeyi düşük olanlar, oğullarına nasıl bir talimat vereceklerini bilemezler, bilseler bile çocuklarına açık ve seçik ideleri nasıl aktaracakları konusunda bocalama yaşarlar. Babaların bu idelerin anlatılmasının kolay yolunu ve metodunu bilmediklerini hatırlatan Helvétius'a göre çocukların anlayışı yanlış yöntemlerle oluşturulsa da bu tür hatalar, kolejlerde veya okullarda düzeltilebilir. Eğitimin sağlıklı olması için eğitim veren kurumların finansal koşullarının beklenen standartları karşılaması gerekir. Öğretmenlerin performans, mesleki bilgi ve genel kültürünün kabul edilebilir düzeyde olması şarttır. Günümüz eğitim standartlarında, bu koşullar dikkate alınmaktadır. Helvétius, evde eğitimin özellikle özel eğitimde nadiren katı ve cesur olduğunu; çocuğun kaprislerine ve fantezilerine karşı koyamayan ebeveynlerin sadece çocuğun fiziksel korunmasıyla ilgilendiğini ve onları üzmemeye çalıştığını söyler (Helvétius, 1795a: 748). Bazı zengin aileler de çocukların zihinsel kapasitelerinin gelişmesini hiç dikkate almazlar. Çocuğun iyi beslenmesi ve zarar görmemesi onların öncelikleridir.

Bedensel ve Ahlaki Eğitim

Antik Yunan eğitimini benimseyen Helvétius, sağlıklı bir insan yetiştirmek için beden eğitimine değer veren Yunanlılar gibi ve günümüz eğitimlerinin sürekli tekrarladığı gibi “sağlıklı zihin, ancak sağlıklı bir bedende bulunur” (Juvéanal, 1842: 168) düşüncesini benimser. O, bedensel ve ahlaki eğitimin erdemli bireyler yetiştirmek için vazgeçilmez olduğunu iddia eder ve eski zamanlarda fiziksel egzersizin tıbbın bir parçası olduğunu sık sık ifade eder.

Eğitimin temel amacının insanları akıllı ve mutlu kılmak olduğunu bir kez daha hatırlatan Helvétius, beden eğitimi sayesinde insanların daha güçlü ve sağlıklı hâle geldiğini belirtir. Bir insan mutluyrsa ülkesine de faydalı bir birey olur. Yani potansiyellerini artırarak yapabileceği çeşitli görevlere daha uygun hâle gelir. Buna, ulusal çıkar denebilir. Helvétius, beden eğitiminin önemine inanan Yunanlıların jimnastiği (belirli bir yaştaki gençlerin güreşmeyi, koşmayı, zıplamayı, uçmayı, yüzmeyi, atmayı, ağırlık kaldırmayı vb. öğrendiği alan) onurlandırdıklarını ve gençlerin eğitimlerine bu egzersizleri dâhil ettiklerini söyler (Helvétius, 1795a: 749). Bu egzersizler, onlar yalnızca koruyucu tıp olarak değil; aynı zamanda özellikle hastalık veya kazayla zayıflamış belirli bir uzvu güçlendirmek için de kullanılır.

Fransız aydınlanmacı materyalistlerinin etik anlayışı, ahlaki eğitimin acıdan kaçıp hazza yönelinen temeller üzerine inşa edilmesi gerektiğini kabul eder. Dini ve teolojik ahlaki kavramların özellikle de Hristiyan ahlakının insanın maddi yönlerini ve doğasını önemsiz görmesi veya ikincil hâle getirmesi nedeniyle bu fikirlere şiddetle karşı çıkarlar. Okullarda ahlak eğitiminin ihmal edildiğini söyleyen Helvétius, fiziksel egzersizlerin sadece bedeni değil; aynı zamanda insan mizacını güçlendirmesi ve belirli zevklere olan ihtiyacı geciktirmesi nedeniyle önemsenmesi gerektiğini savunur. Yine o, ne bir anne kınamasının ne de bir rahip vaazının durmak bilmeyen ergenlik tutkularına bir faydası olmayacağını ifade eder. Ergenliğin ateşli arzularını yatıştıran şeyin sadece yorgunluk olduğunu, genç bir erkeğin ne kadar çok terlese ve hayvansı ruhunu zihinsel ve bedensel egzersizlerde ne kadar harcarsa o kadar az hayal gücünü sıcak tutacağını ve sevgiye (şehvet gücü) o kadar az ihtiyaç duyacağını belirtir (Helvétius, 1795a: 750).

Geçmişte eğitim, toplum için bir ihtiyaçtı ve gerekli bir konumdaydı. Bazı toplumlarda eğitimin aileden ve toplumdan alınması yeterli görülmekteydi. Entelektüel yeteneklerin uyanması ve geliştirilmesi daha az gerekli görülüyordu. Günümüzde eğitim, çocuklar için neredeyse zorunlu hâldedir. Özellikle gelişmiş ülkelerde, belli bir düzeye kadar öğrenme zorunludur. Daha önce de belirtildiği gibi doğanın insanın ilk öğretmeni olduğuna inanan

Helvetius'un bakış açısına göre insanların canlı hayvanlar olarak kesinlikle fiziksel ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlar; bedenini korumak, zihnini aydınlatmaktır ve doğanın yarattığı pek çok koruyucu dehayı içerir. O, spekülâtif antropolojik yaklaşımla insanın sıcaklık, soğukluk, susuzluk ve açlık nedeniyle yayı çekmeyi, oku atmayı, ağrı germeyi, derileri örtmeyi, derme çatma bir kulübe inşa etmeyi vb. öğrendiğini öne sürer. Bununla birlikte insanlar, ormanlara dağılmış bireyler olarak yaşamaya devam ederken ahlaki eğitimden henüz bahsedilmemektedir. Hatta vahşilerin çok fazla güç ve beceriye sahip olduğu yerlerin tam tersi olarak şehir halkının erdemleri adalet ve vatanseverliğe bağlıydı. Bu benzetmeyle Helvétius, vahşi insanların yegane öğretmenlerinin yalnızca ihtiyaçları olduğunu, bu bakımdan türün tek koruyucusunun kendileri olduğunu ileri sürmüştür (Helvétius, 1795a: 752).

Eğitimin kökeninin doğadan geldiği argümanı, Helvétius'te kolaylıkla görülmektedir. O, Hobbes ve Locke gibi bazı 17. yüzyıl düşünürleri, sosyal sözleşme teorilerini çeşitli şekillerde benimsemektedir. İnsanların pek çok zorlu doğal ve sosyal koşullar nedeniyle birbirleriyle anlaşmalar yaparak bir araya geldiklerini ifade ederler. Sözleşmelerde; sosyal erdemlerin ve eğitimin önemi özellikle vurgulanır. Ona göre eğitim, ne kadar iyiye halk da o kadar mutludur. Daha sonra bunun bilimin ilerlemesi, hukuk biliminin gelişmesi gibi deneyimin mükemmelleştirdiği insan zihninin ilerlemesiyle orantılı olduğu gözlemlenecektir. Aynı gözlem, insanların sürekli bir araya gelip yaşadığını varsaymaktadır (Helvétius, 1795a: 753).

Doğa tarafından düzenlenen varlıklarda eğitiminin rolü söz konusu olduğunda, bunun doğanın vermiş olduğu şeylerle ancak bir dereceye kadar pekiştirileceği yaklaşımı öne çıkar. Diderot, insan örgütlerinin gerçekten doğal yetenekleri elinde tutması için egzersizin gerekli olduğunu düşünür. O, Helvetius'un beden eğitiminin önemli olduğu fikrine katılırken vücudun ancak belirli bir noktaya kadar dayanabileceğini ve başarabileceğini; belli bir yaşa geldiğinde insan organizasyonlarının ya da fiziksel yeteneklerinin ya azalacağını ya da kendilerini yok edeceğini dile getirir. Gerçekten egzersizin organları güçlendirdiği ve eylemsizliğin onları yok ettiği bir gerçektir. Bu duruma dikkat çeken Diderot, bir çocuğun doğduğundan itibaren bir kolunu hiç kullanmaması durumu söz konusu olduğunda bu uzvun zamanla işe yaramaz hâle geleceğini belirtir. Düzensiz egzersizler, doğal düzeni yok edebilir. Hatta organ kalsa da canlılığını yok edebilir. Örneğin; yürümekten bazı insanlar bacaklarının kullanımını neredeyse kaybeder. Diderot'a göre eğitimin sunduğu avantaj, eğer iyi ise doğal beceri gelişir; eğer kötü ise beceri bastırılır ve asla eksik yetenek telafi edilemez (Diderot, 1875: 201).

Aydınlanma Çağının İki Büyük Düşünürü: Helvétius ve Rousseau'nun Eğitime İlişkin Bazı Ortak ve Ayrılan Noktaları

Çalışma, Helvétius'a odaklı olduğu için bu kısımda iki düşünürün ortak düşünceleri ve Rousseau'ya yöneltilen eleştiriler sunulmaya çalışılacaktır. Helvétius'un çalışmalarında Rousseau'ya övgü dolu pasajlar bulunmasına rağmen ona yönelik tenkitler de vardır. Yapılan çoğu eleştirilerde Rousseau'nun dile getirmek istediği düşüncelerin bağlamı göz ardı edilerek eleştiriler sunulsa da Helvétius, eleştirilerini kendi materyalist düşünce yaklaşımı ve sistematığına göre temellendirmiştir. İki düşünürün ortak fikirleri; eğitimin önemi, kullanılacak yöntemler, farklı aşamalarda farklı eğitim biçimlerinin uygulaması, eğitimin ahlaktan bağımsız olmadığı düşüncesi vb.dir. Ayrıldıkları noktalar ise insanın ahlaken doğuştan iyi olduğu fikri, küçük yaşlarda eğitim ve küçük çocuklara kitap okutmanın gereksiz olduğu düşüncesi, toplum, felsefe ve bilimlerin olumsuz yönleri ve bireylerin ahlaki yozlaştırdığı iddialarıdır.

Rousseau'nun Eğitime Dair Genel Görüşleri

Rousseau'ya yönelik eleştirilere geçmeden önce onun eğitim ile ilgili bazı temel düşüncelerini dile getirmek icap eder. Onun diğer aydınlanma düşünürlerden en bariz ayrıcalıklığı, aydınlanmaya karşı aydınlanmacı olmasıdır. Avrupa uygarlığının hastalığını teşhis eden Rousseau, *Toplum Sözleşmesi* adlı ünlü eserinde, insanın özgür doğduğunu ama her yerde zincire vurulduğunu söyler (Cevizci, 2017: 1298). Doğaya uygun düşen ve toplumdan önemli ölçüde bağımsız doğalcı bir eğitim anlayışı benimsemekle beraber, insanın doğasını iyi olarak kabul eder. Bununla birlikte bu iyi doğanın sonradan toplum tarafından bozulduğunun altını çizen Rousseau, bunu *Émile*'in açılış cümlelerinde şu sözlerle ifade eder: “Yaratıcının elinden çıkan her şey mükemmeldir, ancak insanın elinde bozulur. İnsan, doğanın dengesini bozar”. O, insan açısından iyi olmayı “kişinin doğasının asli potansiyellerine uygun olarak yaşaması” olarak tanımlar ve eğitimi bu hedefe uygun olarak insan varlığının kendi doğal gelişimini temin etmek biçiminde yorumlar (Cevizci, 2017: 1314). Bu açıdan bakıldığında sorunun nereden kaynaklandığına ve nasıl çözüleceğine kafa yoran Rousseau için insanoğlunun elinde bozulan şey kötüdür ve kötülük ancak dışarıdan gelmektedir. Eğitimciye düşen görev, insanı iyi yapmak değil; insanın kötü olmasını önlemektir (Koç ve Ünder, 2020: 160).

Doğa ve çevreyi birer eğitmen olarak gören Helvétius, Rousseau'nun eğitim kaynaklarıyla hemen hemen aynı fikirdedir. Rousseau, söz konusu olan kaynaklarıyla ilgili üçlü tipoloji belirler: “bu eğitimi bize ya doğa ya insanlar

ya da evren verir. Yeteneklerimizin ve organlarımızın gelişmesi hep doğanın sayesinde. Bize öğretilen bu gelişimin kullanımı ise insanların eğitimidir. Bizi etkileyen nesnelere ilgili deneyimlere gelince bu da çevrenin eğitimidir.” (Cevizci, 2017: 1315). Rousseau, çevrenin insana ancak belli bir noktaya kadar bağlı olduğunu ifade eder. Lakin öğretmenler eliyle gerçekleştirilen formel eğitim, insan ve toplum tarafından baştan aşağı kontrol edilip istenildiği takdirde baştan aşağı değiştirilebilir. Farklı eğitim aşamaları belirleyen Rousseau, Helvétius gibi her evreninin özgün metotları hakkında bilgiler verir.

Eğitimin evreleri ve gayesi bağlamında Rousseau'nun eğitim anlayışı, insanın doğumdan ölüme kadar olan yaşamını birtakım çağlara bölmektedir. *Émile*'in birinci kitabında ele alınan dönem, çocuğun 0-3 yaş dönemi olup bu dönem Rousseau tarafından İçgüdü Çağı olarak adlandırılmaktadır. Burada, davranışın büyük ölçüde mekanik olduğu öne sürülmektedir. Rousseau'nun ikinci kitapta eğitim bakımından incelediği dönem, 4-12 yaş arası çocukluk dönemidir ve o, buna Duyumlar Çağı adını verir. Söz konusu iki çağı birlikte Doğa Çağı olarak değerlendiren Rousseau, eğitimi özellikle ilgilendiren dönemi bir bütün olarak *Émile*'in üçüncü kitabında anlatır. Bu dönem, 12-15 yaş arası dönem olup bu döneme Fikirler Çağı adını uygun görür. Dördüncü kitabın konu aldığı dönem ise Tam Ergenlik ve Nihayet Gençlik dönemidir. Söz konusu kriz dönemine Rousseau, her ne kadar onda akıl ve hayal gücü de rol oynasa da, Duygu Çağı adını vermektedir (Cevizci, 2017: 1316). İnsan hayatındaki bundan gelen en büyük evre, olgunluk süreci olarak görülebilir (Bu zihnen olmasa da bedenen söylenilebilir). *Émile*'in beşinci kitabında ele alınan dönem, *Émile*'in Sophie'ye âşık olup evlenmeye kadar gideceği Olgunluk Dönemi'dir. Burayı tek bir adla nitelendirmek yerine Rousseau, ona bazen Ahlak, bazen de Sorumluluk Çağı adını verir (Cevizci, 2017: 1316-17). Bu çalışmanın hedefinden uzaklaşmamak için burada her evrenin detaylarına girilmeyecektir. Sadece çocukluk çağında dikkat edilmesi gereken birkaç noktadan bahsedilecektir.

Rousseau açısından doğa, ilkin çocuğun yetişkin bir insan ya da adam olmadan önce çocuk olmasını ister. Bu dönemin kendini görme, düşünme ve hissetme biçimleri bulunur. Çocuğun ihtiyaçları tamamen fiziki ihtiyaçlardan ibaret olduğuna göre çocukluk dönemi boyunca duyulara dayanan negatif*

* Rousseau'daki yöntem, elbette öncelikle ve temelde negatif bir yöntem olmak durumundadır. Çünkü doğal olarak iyi olan, yani kuruluşunda hata ve kötülüğün bulunmadığı insana, söz konusu olumsuzluklar, yani hatalar ve kötülükler ancak dışarıdan, yani toplumdaki gelebilir. Çocuğun toplumun etkilerinden arındırılabilmesi ve kendi özüne uygun olarak yetiştirilebilmesi için böyle bir negatif yöntem kaçınılmazdır. Bundan dolayı, eğitimin veya eğitimcinin ilk ve en temel işi, çocuğu zararlı etkilerden korumak olması gerekir (Cevizci, 2017: 1315). Başka bir yerde pozitif ifadesi kullanan Rousseau, “Benim pozitif eğitim dediğim şey, zihni çağının ötesine geçerek eğitime ve çocuğa adamın ödevlerinin bilgisini aktarma eğilimi gösteren eğitimidir” ifadelerini kullanılır (Cevizci, 2017: 1316).

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları (toplumun kötü tesirlerden bağımsızlaştırılan herhangi eğitim biçimi) eğitimin bilginin araçları olan organları geliştirmesi, yetkinleştirilmesi gerekir. Rousseau, tıpkı Helvétius gibi çocuğunun doğrudan doğruya doğayla temas kurmasını gerekli görür. Dolayısıyla onun soyutlamalarla uğraşacak düzeyde ve güçte olmadığını belirtir. Zorunluluğun farkına varmasını sağlayacak şeylerle temasa sokarak çocuğun terbiye edilmesine büyük bir önem verir (Cevizci, 2017: 1317). Esas itibarıyla duyulara dayanan temel eğitim, fiziki dünya veya zorunlulukla temasa dayanan kitabi bir öğretimi ve birtakım bilgileri aktarmayı tamamen bir kenara bırakmayı önerir. Rousseau, çocuğun deneme yanılma yöntemiyle öğrenirken dünyayı sözcüklerden ziyade, olgular aracılığıyla deneyimleyip öğrenmesi gerektiğini düşünür. Beşerî sanı ve kanaatlerin zorbalığından kurtulan çocuk, kendi varoluşunun doğal ve zorunlu ihtiyaçlarıyla özdeşleşip kendi varlığından mutlu olur. Çocuk, kendine yeter konuma gelip yapay ihtiyaç veya yetileriyle arzu, kuvvet, istek arasındaki uyumsuzluğun farkında olmaz. Rousseau, bu durumda doğa durumundaki insanın mutluluğunun kendi içinde olduğuna inanmaktadır (Cevizci, 2017: 1318).

Eğitimde tutkuların önemini vurgulayan Helvétius, bizatihi kötüye ilişkin düşüncesi ile Rousseau'ya katılır. İyi ya da kötü tutkular yoktur; duygu ve tutkular, insanların kontrollerinde olduğu zaman iyi; kontrolleri dışında olduğu zaman kötüdür. Rousseau, insanın tutkuları aracılığıyla kendi varlığını aşmaya, kendinin ötesine geçmeye başladığını söyler. Duyarlılığın, aklın ve hayal gücünün gelişimiyle birlikte birey, ilk evrede kendine yeter konuma gelir. Öteki insan varlıklarıyla olan ilişkilerini kuvvetlendirerek daha dolu bir hayata geçiş yapar. Rousseau *Émile'in* son kısmında, bireyin toplum için eğitildiğini, insanın doğasının sosyalleşinceye kadar kemale erişemeyeceğini açıkça vurgular. Benzer şekilde, doğa durumundaki insan ile toplum içindeki doğal insanın hiçbir şekilde aynı olmayacağını belirtir. Bunun sebebini de doğa durumundaki insanın içgüdülerine göre yaşayan ve doğal olarak iyi olan bir primitif varlık olmasına bağlar. Toplum içindeki insan ise başka insanlara karşı sorumluluklarının bilincinde olan, erdemin taleplerine duyarlı bir akıl ve ahlak varlığı olan insandır. Tam bu noktada Rousseau, ahlaklı olma durumunun sadece toplum içinde mümkün olabileceğini dile getirmektedir (Cevizci, 2017: 1319).

Eğitimin temelini ahlak olduğunu vurgulayan Rousseau için ahlaklı olma, toplumsal bir varoluşu öngörür veya sosyal bir varlık olarak insanın yaşamını kapsar. Bu durumda, ahlakı politikadan ayırmak imkânsızdır. Ahlakı politikadan bağımsız olarak ele almak, ne ahlaklılığa ne de politikaya fayda sağlar. O, doğanın kendisinin hâlâ bir norm olarak karşımıza çıktığını düşünür. Bununla birlikte bu normun daha yüksek bir düzeyde, insana il-

kel insanın içgüdüsel birliğinin yerine yeni ve akli bir birlik aktarılmasını mümkün kılacak şekilde yeniden yaratılması gerektiğini düşünür. Bu da ancak politik toplumda siyaset yoluyla olacaktır (Cevizci, 2017: 1320).

Helvétius'un Rousseau'ya Yönelik Eleştirileri

İnsanın ahlak doğasıyla ilgili birçok düşünür tarafından fikir ortaya sürülmüştür. Bazı düşünürlere göre için insan doğası, düzeltilemez bir biçimde kötüdür. Bu doğrultuda insanı iyi kılmaya ilişkin çabalar, pesimizmi benimsedikleri için boşuna bir çaba olarak görülmüştür. Diğerlerine göre insan, doğuştan ne iyidir ne de kötüdür; boş bir levha gibidir (Koç ve Ünder, 2020: 160). Bu açıdan potansiyel olarak iyiye ve kötüye meyledilebilmektedir. Bunların dışındakiler ise iyimser bir tavırla insanın doğuştan iyi olduğunu düşünmektedirler. Helvétius, ikinci gruba katılırken Rousseau, optimistler arasında yer alır. Amacının *Émile*'i eleştirmek olmadığını -çünkü bu eser hem yazar hem de içerik bakımından kamuoyunun saygısına layıktır- söyleyen Helvétius (Helvétius, 1795a: 376), doğuştan ne erdem ne de erdemsizlik gibi bir durum olduğunu düşünür. Erdemin taklitçi ve uysal olduğunu ileri sürer. Eğilip bükülebilir ve şekil alabilen bu tür erdem anlayışına göre alışkanlıklar ve karakterler, örnek alınan kişiler ve öğretimlerin bir neticesidir. Bu yüzden Rousseau'nun insanın doğuştan kötü olmadığı tezini kabul ederken iyi olduğu ilkesine karşı çıkar (Koç ve Ünder, 2020: 161).

Helvétius, Rousseau'nun bazen farkında olmadan çelişkili düşünceler geliştirdiğini söyler. Örneğin Rousseau'ya göre iç organizasyonu değiştirmek, bir karakteri değiştirmek için bağlı olunan mizacın değiştirilmesi gerekir. Yine paradoksal olarak, öfkeli birinin soğukkanlı hâle gelmesi veya soğuk, metodik bir zihin hayal gücü kazanması pek mümkün değildir. Rousseau, çeşitli zihinleri ortak bir model üzerinde yeniden biçimlendirmeye kalkmanın beyhude olduğunu dile getirir. Kişisel karakterlerin sınırlanabileceğini ama asla değiştirilmeyeceğini ileri sürer (Rousseau, 1761a: 61-62). *"Yaptıklarının ve söylediklerinin tam bir kaydını tutuyorum; ekilmesi gereken toprağın doğal ürünleridir. Ağızlarında kötü bir konuşma, tohumunu rüzgârın getirdiği yabancı bir ottur: onu bir azarla kesersem, yakında tekrar yeşerir; bunun yerine gizlice onun kökünün ararım ve onu çıkarmaya özen gösteririm..."* (Rousseau, 1761a: 89-90). Bu alıntıda Helvétius açısından çelişkiler, *"doğayı suçladığımız kusurlar onun eseri değil, bizimidir"* diyen Rousseau'nun kusurlarımızı, tutkularımızı ve sonuç olarak da karakterlerimizi organizasyona borçlu olduğumuza inanmasıdır. Helvétius, kişinin kötülüğe bulaşmadan doğduğu, çünkü kişinin fikirleri olmadan dünyaya geldiği fikrini benimseyen ama aynı nedenle insanın erdemsiz doğduğunu da ifade eden Rousseau'nun tekrar her şeyi mizacına bağlamasının dikkatsizlikten kaynaklandığını düşünür (Helvétius, 1795a: 378).

Ampirist bir filozof olan Helvétius, sadece doğuştan gelen fikrin reddini, epistemolojik yaklaşımla sınırlı tutmaz. Aynı şekilde insanın doğuştan iyi olduğu düşüncesine de karşı çıkar. Rousseau, adalet duygusunun insanın kalbinde doğuştan var olduğunu söyler (Rousseau 1782b: 501). Onun ruhların derinliklerinde doğuştan gelen bir erdem ve adalet ilkesinin var olduğunu durmadan tekrar ettiğini söyler (Helvétius, 1795a: 378). *Émile*'nin "Erdemin iç sesi, sadece karnını doyurmayı düşünen fakirlere duyurmaz." [...] "İnsanların neyin güzel ve dürüst olduğuna dair çok az fikri var", "İnsan akıl çağından önce bilmeden iyilik ve kötülük yapar" cümlelerinde görülen şu ki Helvétius için Rousseau, doğuştan erdem fikrine bazı yerde inanırken diğer pasajlarda onun sonradan kazanıldığına inanmaktadır. Bütün insanlara mükemmel bir erdem fikri verebilecek ve dürüst olmalarını sağlayabilecek tek şey, ancak mükemmel bir yasayla mümkün olur. Gökyüzü, beşikten itibaren yasaların gerçek ilkelerini tüm kalplere kazımış olsaydı her insan adil olurdu. Yalnız, durum öyle değildir. Bu nedenle Tanrı, insan yasalarının mükemmelliğini meditasyonlarına borçlu olmasını istedi. Bu yasaların içerdiği bilgilerin zaman ve deneyim tarafından mükemmelleştirilmiş bir dehanın ürünü olduğu herkes tarafından kabul görmelidir. Gerçekten de doğuştan gelen bir adalet ve erdem duygusu olsaydı bu duygu, tıpkı acı ve fiziksel haz duygusu gibi tüm insanlarda başka bir ifadeyle zenginlerde olduğu kadar yoksullarda da olurdu ve insan, her yaşta iyiyi kötüden ayırabilirdi (Helvétius, 1795a: 379). Bu çelişkiler, adalet ve erdem fikirlerinin gerçekten kazanılmış olmasının sonucudur (Helvétius, 1795a: 381).

Helvétius'a göre Rousseau, eğitimin hem yararlı hem de yararsız olduğuna inanır. Rousseau'nun tam olarak ne demek istediğini anlamak için aşağıdaki cümleleri iyi anlamak gerekir:

Akıl, ancak birkaç yıl sonra ve vücut belirli bir tutarlılık kazandığında oluşmaya başlar. Bu nedenle doğanın niyeti, zihin çalıştırılmadan önce vücudun güçlendirilmesidir. Çocuklar, her zaman hareket hâlinindedir. Hareketsizlik ve düşünme, yaşlarının nefretidir; çalışkan ve hareketsiz bir yaşam, büyümelerini ve eğlenmelerini engeller. Ne zihinleri ne de bedenleri bu zorluğa dayanır. Kitaplarla dolu bir odaya sürekli kapanış hâlinde olan bu çocuklar, tüm güçlerini kaybediyorlar; narin, zayıf, sağlıksız, mantıklı olmaktan çok sersemleşirler ve ruh, bedeninin solup gitmesinin tüm yaşamını hisseder [...] (Rousseau, 1761a: 58).

Eğitimin doğayı her yönden engellediği, ruhun büyük niteliklerini sil-diği ve gerçekliği olmayan küçük ve görünür niteliklerin yerine geçtiği düşüncesinin gerçek olduğu kabul edildiğinde, hiçbir şey eğitimden daha teh-

likeli olmayacaktır. Eğitime yönelik bu tür bakış açısına sert çıkan Helvétius için eğitimin gücü, doğadan alınan büyük niteliklerin yerine küçük nitelikleri koyacak ve böylece karakterleri daha da kötüleştirecek kadar güçlüdür. Bu gücü, doğadan alınan büyük niteliklerin yerine küçük niteliklerin geliştirilmesi için kullanmak mümkün görünmektedir. Belki böylece karakterler, daha iyiye doğru değiştirilmiş olur (Helvétius, 1795a: 401). Eğitimin küçük yaşlarda gereksiz bulunmasının tehlikesi, eğitimsiz bir toplumu ve anarşiyi ortaya çıkarmasıdır. Bu yüzden yine Helvétius, herhangi bir toplumda en iğrenç adamın, hemcinsleriyle hiçbir anlaşma yapmamış olan doğa (ilkel insan) adamı olduğunu söyler. Bu adam, yalnızca hevesine ve ona ilham veren mevcut duyguya itaat eder (Helvétius, 1795a: 402).

Rousseau'ya göre çocukları kitaplarla meşgul etmek, çocukların eğitimi için zararlıdır. Ancak Rousseau'nun sözlerinin her türden kitap için değil; bazıları için olduğunu düşünebiliriz. Ona göre çocuklarda öğrenme isteği uyandırmanın ve bu isteği beslemenin yolları vardır. Bu araçlar, çocuğun tam özgürlüğü ile uzlaştırılabildiği kadarıyla onda herhangi bir kötülük tohumu oluşturmaz. Aynı şekilde, çocuklar için her zaman öğrenecek vakit olacaktır. Çocuklarda iyi bir doğa oluşturmak için kaybedecek bir an yoktur (Rousseau, 1761a: 85).

[...] La Fontaine'i silerim. Yerine çoğu İncil'den alınmış ilginç ve öğretici küçük öykülerden oluşan bir derlemeyle değiştirdim. Sonra çocuğun masallarından hoşlandığını görünce, sonra çocuğun benim masallarımın hoşlandığını görünce, kendimi olabildiğince eğlenceli bir hâle getirmeye çalışarak onları daha da faydalı hâle getirmeyi hayal ettim. Olabildiğince eğlenceli ve her zaman anın ihtiyacına uyacak şekilde uyarladım. Yolda giderken onları, güvenli bir şekilde kilit altında tutturarak resimlerle bezemiş güzel bir kitapta yazdım. Ara sıra ona birkaç hikâye okuyarak, nadiren kısa bir süreliğine ve sık sık aynı hikayeleri yenilerine geçmeden önce yorumlarla tekrarlarım [...] (Rousseau, 1761a: 85-86).

Son olarak Rousseau'un felsefe bilimi ve modern bilime sempati duymayan biri olduğu söylenilebilir. Bu yüzden Helvétius, doğruyu ve yanlış bilip de bulduğu yalanı bir başkasının keşfettiği doğruya tercih etmeyecek hiçbir filozof olmayacağını söyleyen Rousseau'ya şiddetle karşı çıkar. Fakat kitaplar olmadan bilim ve sanatın belirli bir mükemmellik derecesine ulaşamayacağını düşünen Helvétius; Euclid ve bilim insanlarının geometri öğrenmesi gerektiğinin altını çizer. Hipokrat ve Boerhaaves'un tıp eserleri; Caesars, Feuquieres ve Montecuculi'deki savaş bilgisi kitapları; Domat'ın medeni hukuku ve Tacitus, Hume, Polybius, Machiavelli gibi tarihçilerin si-

yaset ve ahlak eserleri buna örnek gösterilebilir. Rousseau ise bilimin veya felsefenin, insana doğa tarafından verilen bilgiyle toplumun ahlakını yozlaştırdığını düşünür (Helvétius, 1795a: 417). Helvétius, Rousseau'nun tabiata yönelik güvenin tam olduğunun farkındadır ancak onun bazı düşüncelerini yanıtlayıcı ve eksik bulur. Helvétius, Rousseau'nun oğlunun bilgili olmak yerine hikmete sahip (sakin, yaramaz) ve iyi olmayı yeterli bulduğunu söyler. Bilim, vatandaşları kısır yapmaz ve cahilleri en iyisi olarak nitelendirmez. Ormanın aptal adamı, hangi nedenle şehirlerin aydınlanmış adamından daha erdemli olabilir? (Helvétius, 1795a: 418).

Émile'nin yazarı eğitimi kınadığında, aydınlanmış insanın bazen kötü davrandığını gördüğünü söyler. Olabilir. Böyle bir insanın arzuları, çoğu zaman aydınlanmasına aykırıdır. Kötü davranabilir ve iyi görebilir. Bununla birlikte, bu insanın (ve Bay Rousseau bunu inkâr edemez) içinde en azından tek bir kötü davranış nedeni vardır; bunlar onun kötü yönlendirmiş tutkularıdır. Cehalet ise tam tersine iki tanedir; biri tutkulardır; diğeri ise insanın insana borçlu olduğu, yani topluma karşı olan görevleri konusundaki cehalettir. Bu görevler sanıldığından daha kapsamlıdır. Eğitim, bu nedenle her zaman yararlıdır (Helvétius, 1795a: 439).

Helvetius'un Eğitimi Savunan Bazı Güncel Görüşleri

Helvétius, sadece materyalist filozof olmasının ötesinde, gerçek eğitim kuramcısıdır. Bütün entelektüel ve moral yetilere, bütün bir değerler ve güdülenmeler karmaşasına eğitiminin meyvesi olarak bakılması gerektiğini düşünür. Biyolojik ve kalımsal faktörlerin normal insandaki tesirinin değişmez olduğunu savunarak bu sabitleri, davranışa ilişkin araştırmaya dâhil etmeye hiç gerek olmadığını söyler. Locke'un doğuştan düşünceleri yadsıdığı yerde Helvétius, buna ek olarak doğuştan getirilen özel yetilerin varoluşunu da inkâr eder ve bu bağlamda da tam bir eşitliğin varlığını savunur (Sylla, 2020: 27).

Eğitimin her şey yapabileceği, bizi biz yapanın almış olduğumuz eğitimin sonuçları olduğunu ilan eden Helvétius, birçok eğitimcinin ilgi odağı olmuştur. Helvétius üzerine çalışan bazı araştırmacılar örneğin, E. Halvey gibi onu mutlak deneyimci olarak görmekle beraber onun ödünsüz bir egoist, aşırı indirgemeci ve nihayet eğitimle her şeyin yapılabilebileceğine inanan naif bir eğitimci olduğunu düşünür (Cevizci, 2017: 278). Diğerleri, eğitimi güçlü bir beden için gerekli, kişiyi mutlu kılan bir aracı olarak gören ve eğitime zihin yetiştirme sanatı olarak bakan Helvétius'un düşüncelerini önemli bulur.

Helvétius'un eğitimin gücünü mutlaklaştırması elbette abartılı gelebilir. O, bu nedenle insanın biyolojik veya fizyolojik faktörlerini göz ardı etmekle eleştirilmiştir. Çevrenin etkisinin herhangi bir kişisel gelişim sürecinde büyük olduğuna inanan Helvétius, bu etki ne kadar büyük olursa olsun veya bireyin üzerinde ne kadar zararlı ve kötü etki yarattırsa yaratsın eğitimle veya bazı siyasi ve hukuki reformlarla bu etkinin azaltılabileceğini, değiştirilebileceğini hatta ortadan kaldırılabileceğini savunur. Güçlü tutuklular, yönelimsellik (dikkat) ve şans, Helvétius'un üç önemli formlarıdır. Onun açısından şans dışında diğer ikisi eğitimle üretilebilir. Rutter için zekâ veya zekânın ürünü olarak gerçekleştirilen eylemin kalıtım veya çevre unsurlarına çekilmeye çalışılması anlamsızdır. Kişisel farklardan söz edip işin içinden çıkmaya kalkmak, basit bir indirgemeciliktir ve bu tutum yanıltıcıdır. İnsanların evrensel gelişim dinamikleri, görmezden gelinemez ve şans faktörü, öğrenme konusunda göz ardı edilemez. Burada altı çizilmiş olan şans faktörü, Helvétius'un insanın sadece fiziksel duyum alma melekesiyle doğduğu ve dâhi olup olmamasını belirleyen etmenlerden belki de en önemlisinin şans olduğu düşüncesinin ürünüdür (Koç ve Ünder, 2020: 167).

Locke'un bilgi kuramıyla beraber, Aydınlanma dönemindeki ampirist düşüncenin zirve yaptığı bilinmektedir. Aynı gelenekten etkilenen Helvétius'un doğuştan gelen bilgi ve ahlak anlayışına karşı mücadele ettiği görülür. Güncel araştırmalar, doğuştancılık yani kalıtıma bağlı değişmez bir yazılımın, insan eylemlerini belirlemesinin neredeyse mümkün olmadığını gösterir. Çünkü insan denen varlık, kendi biyolojik kodlarını radikal bir biçimde değiştirme yeteneğine sahip tek canlıdır. Mutedil denilen çevreciler için doğuştancı düşünürlerin değişmezliği savunduğu dünyada, artık değişmez veya belirlenmiş bir yazılımın üzerinden konuşmak insanı hataya götürür. Aynı zamanda bazı grupları, daha avantajlı duruma getirir veya tam aksine dezavantajlı duruma getirir (Koç ve Ünder, 2020: 168).

Cinsiyete, ırka ve sınıfa dayalı eşitsizliklerin biyolojik bir temeli yoktur; bu tür eşitsizlikler; toplumsal, siyasal ve eğitimsel düzenlemelerden kaynaklanmaktadır ve uygun reformlarla ortadan kaldırılabilir. Böylece insan doğasının kötülüğüne ve değiştirilemezliğine ve doğuştan genetik farklılıklara atıfla haklı çıkarılan her türlü kötülük ortadan kaldırılabilir (Koç ve Ünder, 2020: 171).

İnsan zihnini biyolojik yönlerle incelenmekten daha çok fonksiyonel yönlerine göre -yani ideler nasıl kazanılır, zihnin elde ettiği bilgilere nasıl güvenilir, doğuştan gelen içerik var mıdır yoksa önce donanımsız bir hâl mi vardı? vb.- inceleyen Helvétius'un insanın düşünce potansiyellerinin; fizyo-

lojisinin ve organizasyonunun belirlediği sınırlarına kadar taşınabileceğini düşündüğünü söyleyebiliriz. O, fikirler sonradan kazanıldığı için önceden onun kestirilemeyeceğini düşünür. Helvétius, insanların eşit alırlık kapasitesine sahip olduğunu varsayar ve gerekli koşullar sağlanırsa herkesin dâhi olabileceğini ileri sürer. Bu açıdan bakıldığında, onun bu tür iddiasının sinir bilim ve beyin plastisitesi çalışmalarının çıktıkları ile de örtüştüğü söylenmektedir (Koç ve Ünder, 2020: 168).

Bugünkü zihin üzerine yapılan çalışmalar, konuyu daha da ileriye taşımaktadır. Zihnin nasıl çalıştığı, öğrenmenin nasıl meydana geldiği ve beynin çevreye nasıl adapte olduğu soruları, sinir bilimde son yıllarda ilgi konusu olmuştur. Özellikle çocukluk dönemi öğrenmelerinin beynin kurduğu bağlantılar üzerindeki etkisinin ortaya çıkmasıyla beraber, anne karnından başlayan serüvenin bebeklik ve çocukluk dönemindeki seyri incelenmeye başlanmıştır. Beynimizin, nöronlarımızın yani sinir hücrelerimizin çok hızlı bir şekilde dallanıp budaklanarak bizi şu an olduğumuz kişiye nasıl dönüştürdüğüne dair yolculukla ilgili araştırmalar sonucu, şu neticeye varılmıştır: İnsan beyninde önceden belirlenmiş olan ayrıntılı bir devre şeması yoktur. Genlerin sinir ağlarının genel düzenlemesi, son derece genel bilgiler verir. Devrelerin ince ayar ve düzenlenmesi, sinir hücrelerimiz aracılığıyla deneyimle gerçekleşir (Koç ve Ünder, 2020: 162). Helvétius'un sürekli tekrarladığı gibi doğuştan belirlenmiş bir kapasite yoktur. Sinir bilimleri açısından ise sinir hücreleri, yetişkinler de dâhil olmak üzere sürekli sabit değildir.

Sonuç

İnsanı yetiştirme sanatı olan eğitimi bizi biz yapan bir sanat olarak tanımlayan Helvétius, doğanın ve birçok politik, ekonomik ve sosyal faktörün öğretici yönünün olduğunu vurgulamaktadır. Birey, söz konusu doğal ve sosyal faktörlerden etkilenecek kişiliğini ve entelektüel yönünü geliştirir. Eğitimin temel amacı insanı, bilgili ve mutlu kılmaktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla Fransız aydınlanmacı materyalist düşünürler için eğitimin temel işlevi, herhangi metafizik ideal dünya, din ve teolojinin amaçlarını gerçekleştirmek değildir. Eğitimin işlevi, tamamen bu dünya için yani fizik ya da fenomenler alanında nasıl daha iyi yaşanabileceğini kolaylaştırmaktır. Mutluluk, ahlak ile ilişki olduğu için erdem, materyalist ahlak anlayışına göre eğitim ile sağlanabilir. İnsan, fiziksel bir varlık olması hasebiyle sürekli acıdan kaçır ve hazzı yönelir. Bu ilkeyi benimseyen materyalistler, eğitim aracılığıyla kötü denilen şeylerin bedensel acıya; iyi olanların ise hazzı da yandığında bilineceğini öne sürmektedirler.

Eğitimin diğer işlevleri arasında, mutluluğun yollarını göstermesi sayılabilir. Eğitim, kişinin entelektüel veya akli melekelerinin gücünü ve bilincin farkındalığını artırır. Doğru olanın yanlış olandan nasıl ayrılacağını gösterir. Fransız aydınlanmacı materyalistlere göre eğitim aracılığıyla kazanılan bilgi; bireyi ve toplumu aydınlatır ve insanları türlü hurafelerden, batıl inançlardan korur. Eğitim; ahlaki ve entelektüel (zihinsel, akıl) boyutlarla sağladığı faydaların ötesinde insanın bedenini tanımaya, geliştirmesine, sağlıklı tutmasına olanak sağlar. Pedagojinin bir parçası olan eğitim, her türlü zihinsel gelişmenin yollarını açarken kişinin tutumunu, içgüdüsünü, tutkularını vb. kontrol altında tutmasını sağlar. Eğitim; erdemi, siyasi ve toplumsal açıdan bireyin vatandaşlık duygusunu artırır. Üstelenmesi gereken sorumlukları öğretmek bireyi, hem özgür hem de toplumun ayrılmaz bir parçası yapar.

Bilginin kaynağını maddeye veya dış dünyaya dayandıran Fransız aydınlanmacı materyalistler, tüm bilimsel öğrenme faaliyetlerinin ampirik yaklaşımlarla gerçekleştirilmesi gerektiğinin altını çizerler. Bu yaklaşımı benimsemeler, düşüncelerini ontolojik düşünce sistematiğine dayandırmaktadır. Evren veya doğayı maddi bir bütünlük içinde algıladıkları için ontoloji olarak mekanik bir evren anlayışı benimserler. Bu açıdan insan bedeni, bu devasa makinenin parçası hâline gelmektedir. İnsan bedeni, duyumlara sahip olan maddi parçalardan oluşur. Zihni ise hareket hâlinde bir madde veya bedende tam olarak nasıl işlediği bilinmeyen bir madde olarak kabul edilir. Bu doğrultuda, dış dünyadan gelen etkileri veya izlenimleri algılayan duyumlar önem kazanır. Fransız materyalistler için ideler, zihnin ürettiği şeylerdir. Tüm ideallerin kökeni; hafızada veya bedende daha önce algılanan izlenimlerden oluşur. Boş bir zihin ilkesinin ortaya çıkışıyla tüm doğuştan bilgi anlayışları yadsınır ayrıca insanın ahlaken doğal olarak iyi veya kötü olduğu fikrine de karşı çıkılır. İnsanın eğitimden geçmesinin zorunlu görülmesinin nedeni, onun doğar doğmaz her şeye sıfırdan başladığının düşünülmesindedir.

Kalıtım ve çevre faktörlerinin insanın; bedenine, zihnine ve eğitimine etkileri konusunda aynı fikre sahip olmayan Fransız materyalistleri, Helvétius hariç, biyolojik unsuların (fizyolojik durmalar veya genetik kodlar) ve çevre faktörünün birey üstünde belirleyici olduğunu düşünmektedir. D'Holbach için herhangi bir çocuğun kötü ortamda büyümesi, onun ahlaki durumlarını ve tutkularını belirler. İnsan, doğal olarak kendi varlığını koruma içgüdüleriyle doğduğu için başkalarına canını koruma pahasına zarar verebilmektedir. Çevresinden kötülüğü öğrenen ve onunla büyüyen bir çocuk, yaşın ilerlemesiyle kötü bir karaktere bürünebilir. Bu karakterin eğitimle değişmesi, zor hatta imkânsızdır. La Mettrie'ye göre yiyeceklerin bile insan karakteri

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları üzerinde büyük etkileri vardır. Diderot ise zihinsel kapasitelerin, organizasyona bağlı olduğu kanaatindedir. Zayıf, kusurlu ve bozuk bir fizyolojiyle doğan veya sonradan gelişen talihsiz durumların eğitimle asla düzeltilemeyeceğini düşünür. Dolayısıyla zihin için kalıtım ve çevre, belirleyici etkilere sahiptir ve bundan dolayı artık öğrenme potansiyelleri eşit olamaz. Herkes, kendi özel yeteneklerine, karakterine, toplumsal durumlarına göre eğitilir.

Kalıtım ve çevrenin tesiri konusunda farklı düşünen Helvétius, eğitimin gücünü mutlak olarak görür. İnsanın zihinsel potansiyeli ve öğrenebilme kabiliyeti, herkeste eşit derecede bulunur. Buna rağmen biyolojik kusurlar veya organizasyonun kusurlarının zihinsel eşitsizliğe yol açabileceğini kabul eder. Örneğin; zihinsel engelli olan birine, normal bir çocuk gibi düşünmek öğretilmez. Aynı şekilde doğuştan kör olan birine, görsel tekniklerle eğitim verilemez. Lakin Helvétius, olumsuz olarak nitelenen durumların eğitimle düzeltilebileceğine inanır. Çocukların öğrenme veya yetiştirme süreçlerinde, zihinsel kapasitelerin aynı kılınabilmesi için öykünme süreçlerinin yok olması ve yönelimselliklerinin (dikkat) dağılması önlenmelidir. Bu ikisinin dışında işi tamamlayanın şans olduğunu söyleyen Helvétius için herkes, dâhi olma kapasitesine sahiptir. Yeter ki ateşli tutkulara sahip olunsun ve eğitimin veya öğrenmenin özgürlüğünü tanıyan hukuk, yasa, ahlak ve yönetim sistemleri bulunduğu ortamda mevcut olsun.

Öz

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları

Fransız aydınlanmacı materyalist düşünürlere göre eğitim; öğretmen, yetişkin veya yetişmekte olan neslin zihinsel ve bedensel gelişimine olumlu katkı sağlayan her şeydir. Söz konusu filozofların felsefî düşüncelerine bakıldığında varlık, bilgi ve etik konularında realist, deneyci ve yararcı bir seyir izledikleri görülmektedir. Onlar, bu konulardan hareketle eğitimin önem, amaç ve yöntemleri ile dilin fonksiyonlarını açıklamaya çalışmışlardır. Bu bağlamdaki eğitim algısı, çalışma için önemli görülen Helvetius'un fikirlerinden oluşmaktadır. Bu çalışma, Fransız aydınlanmacı materyalist filozofların eğitim anlayışına ilişkin bilgiler sunmayı hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Eğitim, Zihin, Metot, Deneyim, Gözlem, Fayda

Abstract

Helvétius-Focused French Enlightenment's Materialist Thinkers on Education

According to the French enlightenment materialist thinkers, education; a teacher is everything that contributes positively to the mental and physical development of the adult or growing generation. When we examine the philosophical thoughts of these philosophers, we find that they have a realistic, empiricist and pragmatic thought in terms of existence, knowledge and ethics. Based on these issues, they tried to explain the importance, purpose and methods of education and the functions of language. The perception of education in this context consists of the ideas of Helvetius, which is considered important for the study. This study aims to provide information about the educational understanding of French enlightenment materialist philosophers.

Keywords: Education, Mind, Method, Experience, Observation, Utility

Kaynakça

- Ballinger, S. (1959). The Idea of Social Progress through Education in the French Enlightenment Period: Helvétius and Condorcet. *History of Education Journal*, 10 (1/4), pp. 88-99.
- Bourdin, J. C. (1996). *Les matérialistes au XVIIIe siècle*. Paris: Payot.
- Bréhier, É. (1928). *Histoire de la Philosophie, Tome I: L'Antiquité et le Moyen Age: 1. Période hellénique ; 2. Période hellénistique et romaine ; 3. Moyen âge et Renaissance*. Paris: Librairie Félix Alcan.
- Cassirer, E., Koelln, F., Pettegrove, J. & Gay, P. (1951). *The Philosophy of the Enlightenment*. Princeton; Oxford: Princeton University Press.
- Cevizci, A. (2017). *Aydınlanma Felsefesi (1. bs)*. İstanbul: Say Yayınları.
- , (2008). *Etiğe Giriş, (2. Bs)*. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Cevizci, A., Kasım, K. (2014). *Batı Düşüncesi- Felsefi Temeller, (3. Bs)*. İsam/İslam Araştırmaları Merkezi.
- Çüçen, K. (2006). "Batı aydınlanmasının düşünsel kökenleri ve eleştirisi", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss. 25-34.
- Diderot, D. (1747). *De la suffisance de la religion naturelle*, Paris: Garnier.
- , (1746). *Pensées philosophiques, Aux depens de la Compagnie*.
- , (1749). *Lettre sur les aveugles: a l'usage de ceux qui voyent*.
- , (1754). *Pensées sur l'interprétation de la nature*.
- , (t.y). *Introduction aux grands principes*, Paris: Garnier.
- , (t.y). *Réfutation suivie de l'ouvrage d'Helvétius intitulé l'Homme*, Paris: Garnier.
- Diderot, D. (t.y). *Principes philosophiques sur la matière et le mouvement*. Assezat et M. Tourneux. II pp. 64-70, Garnier.
- Grossman, M. (2007). *The Philosophy Of Helvetius: With Special Emphasis On The Educational Implications Of Sensationalism*. Kessinger Publishing.
- Gill, N. (2010). *Educational Philosophy in the French Enlightenment: From Nature to Second Nature (1st edition)*. Routledge.
- Helvétius, C. A. (1795a). *Œuvres complètes d'Helvétius. De l'Esprit (s. TdM)*. P. Didot.
- Helvétius, C. A. (1795b). *Œuvres complètes d'Helvétius, De l'Homme (s. Sommaire-215)*. P. Didot.
- Hobbes, T. (2007). *Leviathan*. çev. Semih Lim. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Holbach, P. (1770). *Système de la nature ou des loix du monde physique et du monde moral*. Paris: à partir d'un facsimilé de la Bibliothèque nationale de France. Reproduction : Num. BNF de l'éd. de, Paris : INALF, 1961- (Frantext; N892-N895. Reprod. de l'éd. de, Londres : [s.n.], 1771. in-8).

- Holbach, P. (1795). *La morale universelle ou les devoirs de l'homme fondés sur sa nature*, impr. Baillio et Colas.
- Juvénal. (1842). *Satires (Juvénal) Traduction par Louis-Vincent Raoul. Wouters, Raspoet et cie.*
- Koç, Ö. C., Ünder, H. (2020). Claude E Adrien Helvétius ve Eğitimsel Eşitlik. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 8 (23), ss. 153-174.
- Locke, J. (2000). *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Deneme, I.-II. Kitap.* çev. Meral Delikara, Topçu. Ankara: Öteki Yayınevi.
- Locke, J. (1690). *An essay concerning human understanding. Repr., J. Yolton. London: Dent and Sons, 1969.*Volume 1.
- Locke, J. (1999). *Tabiat Kanunu Üzerine Denemeler.* çev. İsmail Çetin. İstanbul: Paradigma Yayınları.
- Locke, J. (2004). *Eğitim Üzerine Düşünceler.* çev. Hakan Zengin. İstanbul: Morpa Kültür Yayınları.
- La Mettrie, J. O. (1747). *L'école de la volupté, aux dépens des Nymphes.*
- , (1748). *L'homme plante*, Voss.
- , (1750). *Ouvrage de Pénélope ou Machiavel en médecine*, Chez les Her. De Cramer et Ph. Philibert.
- , (1751). *Histoire naturelle de l'ame.*
- , (1796). *Oeuvres Philosophiques*, Tutot.
- , (1865). *L'homme machine*, Frédéric Henry.
- Lange, F. A. (1877) *Histoire du matérialisme et critique de son importance à notre époque*, C. Reinwald.
- Rousseau, J. J. (2009). *Emile ya da Eğitim Üzerine.* çev. Yaşar Avunç. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Rousseau, J. J. (1997). *Julie, or the New Heloise. The Collected Writings of Rousseau, volume VI. Translated by Philip Stewart and Jean Vache. Hanover and London: Dartmouth College Press.*
- Rousseau, J. J. (1782b). *Émile, ou De l'éducation: C. Tome quatrieme. Collection complète des œuvres.*
- Rousseau, J. J. (1761a). *Julie ou la Nouvelle Héloïse. A. Houssiaux, 1852-1853* (p. 3).
- Smith, D. W. (1965). *Helvétius: A Study in Persecution.* Oxford: Clarendon Press.
- Smith, D. W. (1993). *Helvétius and the Problems of Utilitarianism, Utilitas*,5(2), pp. 275-289.
- Sworowski, Je. (1995). *The educational ideas of Claude Adrien Helvétius (a doctorate thesis in humanities program.)*

Helvétius Odaklı Fransız Aydınlanmacı Materyalist Düşünürlerin Eğitime Yönelik Bakışları

Quintili, P. (1998). Diderot ou l'inquiétude de la raison, Collection « Philo-philosophes » dirigée par J. P. Zarader, Ellipses, 1998, 64 p.", sy. 25

Simonetta, L. (2015). La connaissance par sentiment au XVIIIème siècle, (These de doctorat), Lyon, École normale supérieure.

Sylla, A. (2020). Fransız Aydınlanması Bağlamında Materyalist Varlık ve Bilgi anlayışı. Yüksek Lisans Tezi, Bursa Uludağ Üniversitesi.